

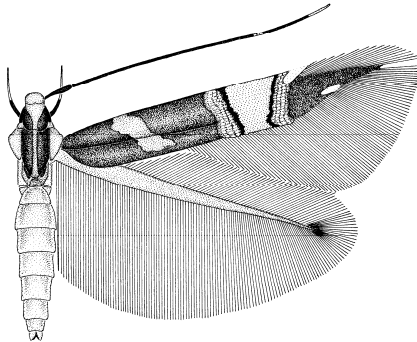
FRANJE

Jaargang 19 (38)

september 2016

ISSN: 1388-4409

**Mededelingen uit de Secties “Snellen” en “Ter Haar” van de Nederlandse
Entomologische Vereniging**

Colofon

Franje is het gezamenlijke contactorgaan van de secties “Snellen” en “Ter Haar” van de Nederlandse Entomologische Vereniging en verschijnt twee maal per jaar.

Logo: *Cosmopterix zieglerella* door Sjaak Koster

Redactie: Maurice Jansen.

Redactieadres: Maurice Jansen, Appelgaard 9, 4033 JA Lienden. Tel: 0344-603758 (privé), 06-46318831 (werk); e-mail: m.g.m.jansen@nvwa.nl (werk); mgmjansen@gmail.com (privé)

Bestuur sectie Snellen:

E-mail: snellen@nev.nl

voorzitter: Tymo Muus, Hogewal 137, 8331 WP Steenwijk 06-20358505.

secretaris: Camiel Doorenweerd, Zonneveldstraat 10A, 2311 RV Leiden

penningmeester: Remco Vos, Minstreelpad 79, 3766 BS Soest

lid: Violet Middelman, Minstreelpad 79, 3766 BS Soest. Tel: 06-11268833

Bestuur sectie Ter Haar:

voorzitter: Siep Sinnema, Sparjeburd 29, 8409 CK Hemrik, tel: 0516-471222; e-mail: s.g.sinnema@online.nl

secretaris: Hans Groenewoud, Hatertseweg 620, 6535 ZZ Nijmegen, tel: 024-3541725; e-mail: groenewoud.en.devissier@gmail.com

penningmeester: Henk Stuurman, Het Dolomiet 15, 8255 BR Swifterbant, e-mail: henkstuurman@ziggo.nl.

lid: Sandra Lamberts, Bergstraat 39, 1931 EN Egmond aan zee; tel: 06-57104851; e-mail: aam.lamberts@gmail.com

lid: Gerrit Tuinstra, De Twee Gebroeders 214, 9207 CB Drachten. Tel. 0512-518246; e-mail: g.tuinstra14@gmail.com

Lidmaatschap voor leden van Snellen: € 9,- per jaar, bij voorkeur te voldoen op banknummer (IBAN) NL85 INGB 0006 6797 53 t.n.v. Sectie Snellen in Soest. Dit onder vermelding van ‘Contributie Snellen’ en het jaartal.

Foreign members can pay their yearly subscription of € 9,00 at the international banking account number (IBAN) NL85 INGB 0006 6797 53 t.n.v. Sectie Snellen in Soest (BIC code INGBNL2A).

Lidmaatschap voor leden van Ter Haar: € 12,- per jaar,

IBAN-nummer: NL 36 INGB 0004 3165 51 t.n.v. sectie Ter Haar, Swifterbant.

Website NEV: www.nev.nl.

Website Snellen: www.sectiesnellen.nl

Website Ter Haar: www.sectieterhaar.com

INHOUD

Camiel Doorenweerd: Verslag bijeenkomst Sectie Snellen op 2 april 2016 te Schoonrewoerd.....	34
Camiel Doorenweerd: <i>Phyllocnistis unipunctella</i> , eenstipslakkenspoormot: morfologisch verschil tussen boven- en onderzijdig minerende rupsen en veranderende fenologie	38
Chris Snyers: <i>Bucculatrix chrysanthemella</i> Rebel, struikmargrietoglapmot, nieuw in de Benelux (Lepidoptera: Bucculatricidae).....	39
Hans Huisman: Over enkele voor ons land nieuwe soorten uit het genus <i>Depressaria</i> Haworth.....	40
Willem Oosterhof: Micro's van de afgelopen winterperiode.....	43
Tymo Muus: Zakdragers: diversiteit, verspreiding en levenswijze	44
Tymo Muus: <i>Lepidotarphius perornatellus</i> (Walker) adventief in Nederland	46
Tymo Muus: Nieuwe en interessante echte motten (Tineidae) in Nederland en België II	47
Hans Groenewoud: Verslag voorjaarsbijeenkomst sectie Ter Haar op 27 februari 2016	57
Trees Kaizer: Over een groot aantal dia's.....	60
Frits Bink: De lessen van de grote vuurvliinder	60
Guido Verschoor: Nachtvliendermonitoring in Limburg	62
Willem Ellis: Het jaar 2015, hoe het was en hoe het verliep	64
Sandra Lamberts en Guido Verschoor: Bosrankafhankelijke macronachtvlinders in Limburg.....	68
Klaas Kaag: Nieuws uit het noorden	70
Programma volgende bijeenkomst sectie Snellen	71
Programma volgende bijeenkomst sectie Ter Haar	72

Verslag bijeenkomst Sectie Snellen op 2 april 2016 te Schoonrewoerd

Camiel Doorenweerd

Er zijn 28 aanwezigen: Ben van As, Nico Dekker, Guus Dekkers, Koen van Dijken, Camiel Doorenweerd, Frans Groenen, Bert Groothedde, Carel ten Ham, Hans Huisman, Maurice Jansen, Trees Kaizer, Maja de Keijzer, Sandra Lamberts, Violet Middelman, Tymo Muus, Erik van Nieukerken, Willem Oosterhof, Miranda van Rijn, Jan Scheffers, Chris Snyers, Zoë Vanstraelen, Remco Vos, Arnold Wijker, Wolfgang Wittland, Hugo van de Wolf, Paul van Wonderen, Steve Wullaert, Jaap Zwier.

Huishoudelijk gedeelte

1. Opening waarna bespreking verslag najaar 2015

Het verslag zoals gepubliceerd in de 37e editie van Franje wordt zonder opmerkingen aangenomen, het financieel verslag wordt hieronder behandeld.

2. Bestuursmededelingen intern

Ledenbestand

Twee leden hebben het lidmaatschap opgezegd: Kees van den Berg (Oud Beijerland) en Philip Zeinstra. maar daar staat tegenover dat er ook weer zes nieuwe leden bij zijn gekomen: Bart van den Berg, Jack Windig, Erwin de Visser, Miranda van Rijn, Henri Zomer en Carlo Schaefer. Welkom! De sectie heeft op dit moment 93 betalende leden.

Franje's online op www.sectiesnellen.nl

Op de website van de sectie staat op de pagina van Franje aan de rechterzijde een overzicht met PDF'jes. Alle edities van 1998 tot en met 2014 staan online. Wie bladert door de Franje's zal al gauw opvallen hoeveel kennis er in de loop der jaren is opgeschreven. Door het online zetten bereikt die kennis wederom nieuwe geïnteresseerden. Uiteindelijk hopen we de inhoud ook op www.natuurtijdschriften.nl toe te voegen. Een belangrijk verschil tussen de manier waarom de PDF's nu online staan en [natuurtijdschriften.nl](http://www.natuurtijdschriften.nl) is dat Natuurtijdschriften werkt op artikelbasis, niet op uitgavebasis, waardoor losse artikelen terug te vinden zijn door te zoeken op auteur of het onderwerp.

Landelijke Vlinderdag 5 maart 2016

Violet en Remco hebben de sectie vertegenwoordigd op de landelijke Vlinderdag, georganiseerd door de Vlinderstichting. De Vlinderstichting biedt Ter Haar en Snellen een kosteloze markt kraam, aangezien wij geen handel bedrijven en een aanvulling bieden op wat de vlinderstichting biedt. Een goed aantal flyers werd uitgedeeld en er

waren veel geïnteresseerden. Er zijn nog flyers over, beschikbaar voor iedereen die mogelijke geïnteresseerden willen wijzen op het bestaan van deze club.

Weekendexcursie in Giethoorn op 24, 25 en 26 juni: De Wieden

Siep Sinnema heeft de organisatie van de weekendexcursie op zich genomen. Het nodige is al verteld bij de bijeenkomst van Ter Haar, het bestuur herhaalt deze voorbeschouwing met toevoegingen van de lokale kennis van het gebied van Tymo. Nu iedereen geïnformeerd is zal Siep de aanmeldformulieren verspreiden.

Determinatiedag

16 maart jongstleden heeft Ter Haar haar eerste determinatiedag gehouden. Snellen heeft dit idee ook al eerder met haar leden gedeeld en wij vernemen graag hoe deze determinatiedag verlopen is. Vier aanwezigen waren bij deze determinatiedag, die als gezellig en zinvol werd ervaren. De spikkelspanners werden uitgelicht en kleine groepjes gingen elkaars soorten beoordelen. Tymo merkt op dat er een verschuiving van interesses lijkt te zijn bij de secties. Daar waar de secties enkele jaren terug de wetenschappelijke studie van vlinders als doelstelling had, lijkt de sectie meer vertegenwoordigd te worden door beginners die baat hebben bij een meer educatief gehalte. Een determinatiedag leidt ongetwijfeld tot nieuwe groepspecialisten en nieuwe connecties, en maakt van sommige mensen ook weer nieuwe verzamelaars – die we nog steeds nodig hebben! Het bestuur stelt voor in het late najaar een moment te prikken om bijeen te komen. Er van uitgaande dat de groep kleiner zal zijn dan bij een reguliere bijeenkomst is een studiemoment bij iemand thuis, een werkschuur of zaal achteraf waarschijnlijk het meest geschikt. Een stuk of 10 aanwezigen lijken hierin zeker geïnteresseerd. Jaap Zwier merkt op dat we vooral ook mensen moeten uitnodigen die op Facebook actief zijn met vlinders. Wordt vervolgd.

Financieel verslag

Penningmeester Remco Vos presenteert het financiële overzicht zoals in Franje 37 gepubliceerd. Franje viel iets duurder uit door extra pagina's en kleuren foto's, maar dit wordt door de leden als belangrijk bevonden. De portokosten zijn in een paar jaar tijd met 40% gestegen. Omdat het een structurele verandering oplevert, is het bedrag voor Franje hoger opgenomen in de begroting voor 2016. De begroting is naar verwachting sluitend, er is geen verhoging van de contributie nodig. De bankkosten zijn fors, maar nodig om een bankrekening op naam van de sectie te hebben (zie voor verdere motivatie Franje 35). De bankreserve is wat aan de hoge kant, eventueel beschikbaar voor extra (educatieve) activiteiten. Een buffer van twee maal de jaaromzet wordt algemeen aangeraden voor verenigingen. Het verslag wordt goedgekeurd door de aanwezigen middels een applaus.

3. Bestuursmededelingen extern

Bladmijnenexcursies 2016

Enkele jaren terug werd door microlepidoptera.nl bedacht om, net als een soort van nachtvlindernacht, een mineerdermiddag te organiseren. Daarbij wordt er onder

begeleiding van deskundigen gekeken naar blad mijnen en rupsen. Voor beide groepen is een groeiende belangstelling waarneembaar, maar tot op heden heeft maar een klein aantal mensen een wandeling willen leiden: Ben van As, John van Roosmalen, Jan Scheffers, Wouter Moerland, Erik van Nieukerken, Camiel Doorenweerd en Tymo Muus. De ervaring leert dat het een leuke wandeling is met meestal rond de 5-10 mensen (afhankelijk van hoeveel reclame je maakt, meer!) erg gezellig. Ben wil dit jaar samen met de Drentse werkgroep een wandeling organiseren, Tymo overweegt dit te doen met de werkgroep Zuidwolde en/of Kop van Overijssel, Leo Bot doet dit jaarlijks met de Friese werkgroep. Als er meer mensen zijn die met een groepje mensen rond wil lopen, heel graag! Je kunt je melden bij Tymo en hij verzorgt de landelijke aankondiging.

EIS 1000 soortendag 2016: 22-23 april Amersfoort

Vorig jaar was een goed aantal leden aanwezig bij de 1000 soortendag van EIS en wist leuke vlinders waar te nemen. Dit jaar valt de dag vroeg in het seizoen: 22 en 23 april. Zie voor informatie de website van EIS: <http://www.eis-nederland.nl/1000soortendag>.

Verbouwing van Naturalis

Camiel licht de gevolgen van de verbouwing bij Naturalis voor entomologen toe. In principe is de collectie vanaf 1 mei 2016 dicht, er zijn vanaf die datum dan ook geen zaterdagopenstellingen meer. Wel kunnen er leenverzoeken gedaan worden voor specifiek materiaal, maar dit zal niet snel verwerkt worden, de collectiemedewerkers kunnen nog maar een maal per maand in de collectie om spullen te halen of te brengen. Deze situatie blijft zo tot de nieuwbouw af is: naar verwachting eind 2018. De NEV (en Naturalis) bibliotheek gaat tijdelijk verhuizen, het is nog niet helemaal zeker waar heen – ook hier geldt dat leenverzoeken mogelijk blijven. Buiten de toegankelijkheid van de collectie en bibliotheek is het belangrijk om even te realiseren dat de werknemers verhuizen naar verschillende gebouwen in Leiden, dus hou hier rekening mee bij bezoek.

Fauna Europaea website vernieuwd: www.fauna-eu.org

Na een moeizame doorstart, waarvan er eerst geen sprake van zou zijn wegens gebrek aan subsidies, is de website van de Europese catalogus vernieuwd. De naamlijsten van Lepidoptera zijn sinds 2011 niet bijgewerkt, maar het blijft een simpel en tot op heden enige overzicht van de verspreiding van vlinders in Europa. Erik van Nieukerken vult aan dat er een aantal dingen veranderd zijn in de nieuwe versie. Zo is de Krim op de verspreidingskaarten niet meer onderdeel van Ukraine, maar dit klopt niet met de gegevens van de dieren. Sommige soorten zijn enkel van de Krim bekend, niet van Ukraine, maar komen op de kaart nu precies verkeerd. Daarnaast hapert de zoekfunctie op genus+soort: als er een subgenus is moet dit specifiek vermeld worden, anders wordt de soort niet gevonden. Het bijwerken van de naamlijsten en verspreidingsgegevens is voor de taxonbeheerders nog steeds een probleem, eind 2016 wordt hierover nieuw overleg opgestart. De beheerders gaan ook op zoek naar nieuwe specialisten, nu er een aantal mensen zijn weggevallen.

Foto's van de Klimesch collectie

Noemenswaardig is dat op het Duitse vlinderportaal lepiforum.de/Lepiwiki.pl onlangs vele museumopnamen geplaatst zijn, afkomstig uit de verzameling van Jozef Klimesch in de Zoologische Staatssammlung van München. De foto's zijn door Michel Kettner gemaakt en maken het nu mogelijk om vele Europese soorten Gelechiidae, Symmocidae, Cosmopterigidae, Bucculatricidae en Gracillariidae te determineren. De Lepiwiki.de wordt steeds completer en bevat ook steeds meer rupsenfoto's waarvan tot op heden alleen beschrijvingen voorhanden waren.

Update www.gracillariidae.net

De taxonomische database voor Gracillariidae (steltmotten en vouwmotten) wereldwijd, beheerd door Jurate en Willy De Prins, heeft een update gekregen met nieuwe functionaliteit en inhoud. Zo is er nu in het snelle zoekscherm direct te zien bij welke genera of categorieën er bij de verschillende opties horen waardoor het snel zoeken veel makkelijker gaat, en zijn er van heel veel soorten foto's, vaak van de typen, toegevoegd.

Klasse en Noctua: een handleiding

Camiel geeft enkele handreikingen als het gaat om werken met Klasse en het juist exporteren van data:

Klasse (www.klasse-info.nl) is een handig programma voor het beheren van collectiegegevens, inclusief waarnemingen. Voor diegenen die vlinders verzamelen biedt het veel voordelen, bijvoorbeeld voor het maken van etiketten en de vele opties om gegevens uit te voeren. Dat laatste blijkt in de praktijk echter vaak ook een drempel op te werpen: er zijn zo veel opties dat het niet altijd duidelijk is welke de beste zijn. Veel leden van Ter Haar en Snellen geven hun vondsten door aan de landelijke database Noctua. De gegevens die op waarneming.nl staan worden automatisch doorgestuurd, maar de gegevens uit Klasse moeten via een e-mail aan Willem Ellis worden doorgegeven. Camiel heeft samen met Willem Ellis een sjabloon gemaakt dat in Klasse gebruikt kan worden en aansluit op de database structuur van Noctua, zodat er voor Willem Ellis zo min mogelijk omzet werk nodig is om de gegevens op te nemen. Een digitale versie van deze uitleg, inclusief plaatjes, is te vinden op: https://github.com/cdoorenweerd/klasse_noctua

Stap 1: Eenmalig: installeer het NOCTUA uitvoer sjabloon

Het sjabloon moet gedownload worden en in de juiste map gezet worden zodat Klasse het kan vinden. Nieuwe versies van Klasse zullen het sjabloon al direct bij de installatie hebben, zodat deze stap niet meer nodig is. Kijk dus eerst, via de uitleg bij stap 2, of het sjabloon in jouw versie al aanwezig is. Download het NOCTUA sjabloon voor Klasse op: https://github.com/cdoorenweerd/klasse_noctua. Gebruik de rechter muisknop en kies <Doel opslaan als...> Sla dit bestand op in de map Mij Documenten\Klasse\Settings\list\

Stap 2: Gegevens aanleveren voor NOCTUA

1. Open Klasse en laad de collectie met de gegevens die opgestuurd moeten worden. [maak eventueel een selectie, via het menu Selecteer, bijvoorbeeld met alleen de gegevens van het afgelopen jaar, of alleen uit Nederland]

2. Ga naar het menu Uitvoer -> Lijst taxa . Er opent zich een nieuw venster.
3. In dit venster is rechtsboven een ander sjabloon te kiezen. Kies NOCTUA_v2. Controleer of dit inderdaad de gegevens zijn die je op wilt sturen.
4. Als dit klopt, ga dan naar het menu File -> Opslaan als... -> Tekstfile (TXT). Kies een naam voor het bestand en sla het op een plek op waar je het terug kunt vinden. De gegevens worden hiermee opgeslagen als een tab-delimited text file, elk spreadsheet programma (b.v. Microsoft Excel) kan het dan openen.
5. Voeg dit bestand als een attachment toe aan een e-mail naar Willem Ellis en de Vlinderstichting

Ed: inmiddels [3 juli 2016] is duidelijk geworden dat het aanleveren van gegevens voor NOCTUA niet meer via Willem Ellis zal lopen, maar via de Vlinderstichting. Zie voor verdere toelichting de informatie hierover in deze Franje.

Snellen Quiz

Om de kennis van de leden op te frissen werden een aantal afbeeldingen en vragen getoond aan de genodigden. Willem Oosterhof heeft de meeste juiste vragen goed beantwoord en is de winnaar van deze bijeenkomst.

Faunistische mededelingen

***Phyllocnistis unipunctella* (Stephens), eenstipslakkenspoormot: morfologisch verschil tussen boven- en onderzijdig minerende rupsen en veranderende fenologie**

Camiel Dooreweerd

Camiel vertelt een anecdotisch verhaal over *Phyllocnistis unipunctella* (Stephens), de eenstipslakkenspoormot dat net gepubliceerd is. Hij heeft er samen met twee engelse amateurs, Martin Jordan en John Langmaid, aan gewerkt (Jordan et al. 2016). De slakkenspoormotten (geslacht *Phyllocnistis*) ontleen hun Nederlandse naam aan de manier van eten; waar de meeste bladmineerders (ook) het bladgroen eten, eten de rupsen van slakkenspoormotten alleen maar het sap dat vrij komt als ze de epidermis 'loszagen' met speciaal daarvoor aangepaste kaken. Het vraatpatroon dat hierdoor ontstaat lijkt op het spoor van een slak die over het blad is gekropen. De rupsen van *P. unipunctella* zitten volgens de literatuur op balsapopulier (*Populus balsamifera*) en zwarte populier (*Populus nigra*) en hun hybriden. Kenmerkend bij de rupsen is, volgens de literatuur, een zwarte vlek op the prothorax. Martin Jordan ontdekte dat bij hem in de buurt de rupsen die aan de bovenzijde van het blad eten, deze vlek inderdaad hebben, maar rupsen die op de onderzijde zitten, deze vlek niet hebben. Daarnaast vond hij de rupsen al in april, terwijl de eerste generatie volgens de literatuur pas in juni zou beginnen te mineren, en vond hij minimaal drie generaties, in plaats van twee. John Langmaid, die al eerder ervaring op had gedaan met *Phyllocnistis* (zie Langmaid & Corley 2007) en veel ervaring heeft met mineerders in het algemeen, werd door Martin

gecontacteerd en vond hetzelfde morfologische verschil en afwijkende fenologie bij hem in de buurt.

Dit deed het vermoeden rijzen dat het wellicht om twee verschillende soorten zou gaan. Camiel had al vaker contact gehad met John Langmaid om te discussieren over kenmerken omtrent *Phyllocnistis* en enkele *Phyllonorycter* (vouwmotten) soorten, en had een open aanbod staan om dergelijke zaken met DNA barcodes te bestuderen. Nadat Camiel door John bij deze vondsten betrokken werd, ging Camiel in zijn omgeving kijken en vond inderdaad de situatie zoals door John en Martin beschreven ook in Nederland. Van drie rupsen van de onderzijde en van drie van de bovenzijde werd de DNA barcode bepaald, maar hier bleken geen diagnostische verschillen tussen te zitten. Ook bij uitgekweekte adulten waren geen verschillen te vinden in uiterlijk of genitaliën. Het lijkt dus niet om twee soorten te gaan, hoewel erg recente of incomplete soortvorming niet per se zichtbaar hoeft te zijn met deze methoden. *Ph. unipunctella* is een wijdverspreide soort door het Palaearctisch gebied, en er was wel een duidelijk verschil in DNA barcodes met exemplaren uit Rusland en Japan, maar het is te verwachten dat een grote geografische afstand reflecteert in een grotere genetische afstand, dat geeft nog geen uitsluitsel of dit als verschillende populaties of als verschillende soorten geïnterpreteerd moet worden.

Waar het morfologische verschil tussen bovenzijdige en onderzijdige rupsen vandaan komt, is nog niet duidelijk. Wel weten we van preparaten die van de rupsen zijn gemaakt dat de vlek niet afwezig is bij de onderzijdige rupsen, alleen niet gepigmenteerd, en daardoor zonder microscopische studie niet zichtbaar. Mogelijk dat de ontwikkeling van het pigment afhankelijk is van UV-straling. We speculeren dat de extra vroege generaties mogelijk het gevolg zijn van de uitzonderlijk warme winters van afgelopen jaren.

Een PDF van het artikel is te downloaden uit de Naturalis repository: <http://www.repository.naturalis.nl/document/637785>

Literatuur

Jordan MP, Langmaid JR & Doorenweerd C 2016. Morphological difference between upperside and underside leaf-mining larvae of *Phyllocnistis unipunctella* (Stephens, 1834) (Lep.:Gracillariidae) and its changing phenology. *Entomologist's Record and Journal of Variation* 128: 121-127.

Langmaid JR & Corley MF 2007. *Phyllocnistis ramulicola* sp. nov. (Lepidoptera: Gracillariidae) in England and Portugal. *Entomologist's Gazette* 58: 227-237.

***Bucculatrix chrysanthemella* Rebel, struikmargrietooglapmot, nieuw in de Benelux (Lepidoptera: Bucculatricidae)**

Chris Snyers

Door de stijgende handel en verkoop van Mediterrane planten zoals de struikmargriet (*Argyranthemum frutescens*), neemt ook het aantal waarnemingen toe van dieren die hierop leven.

Een soort die Chris bespreekt is *Bucculatrix chrysanthemella* (Rebel) (fig. 7.) waarover een artikel in voorbereiding is. Deze soort komt van oorsprong enkel op de Canarische Eilanden voor en is in Nederland bij Alkmaar “de Mare”, op 25.iv. en 6.viii.2010 waargenomen (leg. J. van Roosmalen en det. Tymo Muus). In België werd de soort eveneens waargenomen door Leo Janssen te Mortsel op 23.ix.2010 (det.C.Snyers). In beide landen gaat het om imago's die eerst verkeerd waren gedetermineerd als *Bucculatrix maritima* (Stainton), zeeasterooglapmot.

Eigen waarnemingen en een mededeling van Jan Soors doen vermoeden dat dankzij de extreem zachte winter van 2013-2014 er een kleine populatie in Mechelen, provincie Antwerpen, kon overwinteren. Adulten komen echter vaker de winter door in een vorstvrije overwinteringsplaats, zoals die net ten zuiden van Antwerpen werd waargenomen in de winter van 2014-2015. F. Vorsselmans nam een massale aantasting waar op twee grote planten die meer dan 500 imago's voortbracht (det. C. Snyers).

B. chrysanthemella is zoals alle bij ons voorkomende ooglapmotten een bladmineerder, maar in tegenstelling tot de meeste andere soorten heeft deze soort de gewoonte om meerdere mijnen te maken en in een later rupsstadium geen skeleteervraat te doen. Het loont zeker de moeite om er naar te zoeken wanneer je een struikmargriet ziet staan.

Over enkele voor ons land nieuwe soorten uit het genus *Depressaria* Haworth

Hans Huisman -

Hans deelt mee dat van het *Cnephasia*-exemplaar, dat tijdens de Snellenexcursie in 2015 in het Vijlenerbos is gevangen en waarover in de vorige Snellenbijeenkomst is gediscussieerd, een DNA-barcodering is gemaakt, met dank aan Camiel. Vraagstelling was: *C. alticolana* (Herrich-Schäffer) of *C. asseclana* (Denis & Schiffermüller)?

Zowel Frans Groenen als hijzelf dachten op grond van het genitaalpreparaat het meest aan *C. alticolana*. De barcode bleek echter voor 100% te passen bij *C. asseclana*. Jammer misschien, maar het is nuttig om te ervaren dat ook genitaalpreparaten geen onbegrensde betekenis hebben.

Hans heeft zich de afgelopen winter bezig gehouden met een nadere studie van het genus *Depressaria* Haworth. Het materiaal uit Naturalis is nu grotendeels bekeken; het is aangevuld met enkele dieren uit Zuid-Limburg uit de collectie Schreurs. Blijkbaar was het genus hard aan zo'n onderzoek toe, want er zijn al snel enkele nieuwe soorten voor ons land uitgerold.

In het eerste doosje dat hij uit Naturalis meegenomen had naar huis voor verder onderzoek zaten nota bene twee soorten, nieuw voor ons land, één uit Noord-Brabant en één uit Zuid-Limburg. Toen hij naar Arnold Schreurs belde voor nadere inlichtingen kreeg hij de laconieke mededeling dat Arnold van één soort nog exemplaren van Gerard Langohr had staan waar met potlood de juiste naam bij was geschreven. Min of meer een klucht dus, dat een nieuwe soort ergens staat zonder dat verder iemand ervan afweet. Daardoor geïnspireerd heeft Hans besloten er nu al iets over te vertellen. Nadrukkelijk als voorlopige mededeling, om gegevens niet verder verloren te laten gaan. Op zich zou

het natuurlijk beter zijn om alles eerst af te ronden en een artikel te maken met vergelijkende afbeeldingen, determinatietabellen enz.

Ter zake. De familie Depressariidae heeft twee grotere genera, *Agonopterix* Hübner en *Depressaria* Haworth. De dieren uit *Agonopterix* zijn vaak duidelijk verschillend in uiterlijk en dus in veel gevallen goed te herkennen. De genitalen daarentegen zijn heel uniform en lastig te onderscheiden. Bij *Depressaria* is het net andersom: uiterlijk meest niet uit elkaar te houden, genitalen met een forse verscheidenheid. Des te wonderlijk is het dat de nieuwe soorten allemaal gevonden zijn aan de hand van reeds eerder gemaakte preparaten. Blijkbaar zitten er toch addertjes onder het gras. Dat komt vooral doordat er een ondergroep is van vier of vijf soorten met mannelijke genitalia die maar op één kenmerk belangrijk verschillen en met vrouwelijke genitalen die vaak nauwelijks te onderscheiden zijn.

Tussen *D. albipunctella* (Denis & Schiffermüller) stonden in *Naturalis* twee wijfjes waarvan het genitaal bleek af te wijken (fig. 25). De preparaten waren niet optimaal, maar het was duidelijk te zien dat het signum bij beiden kleiner was dan bij *D. albipunctella* past en in één preparaat liep de “onderrand” van het achtste segment niet als een rechte lijn, maar in twee plooiën aan weerszijden van het midden. Dit past alleen bij *D. olerella* Zeller. Het waren twee oude exemplaren: Breda, 15.ix.1868 (fig. 22), leg. Heylaerts en Oisterwijk, 7.viii.1895, leg. de Vos tot Nederveen Cappel (fig. 21).

D. olerella lijkt nog het meest op *D. albipunctella*, maar is iets groter, de grijsbruine voorvleugels hebben soms een roodachtige bijtint en de witte middenstip is minder duidelijk. De rups leeft op duizendblad (*Achillea millefolium*).

De vlinder is in alle omliggende landen gevangen. In Groot-Brittannië erg lokaal, met vier vindplaatsen in Zuid-Engeland en één in Schotland. Biesenbaum geeft vier vindplaatsen op voor Nordrhein-Westfalen. Uit België is één vondst bekend uit 1947 en de soort is vrij zeldzaam in Denemarken.

We komen nu aan de moeilijke groep met *D. pulcherrimella* Stainton, *D. douglasella* Stainton en *D. sordidatella* Tengström, bekend ook uit ons land, met elders in Europa ook *D. beckmanni* Heinemann, *D. incognitella* Hannemann en *D. nemolella* Svensson. Deze groep heeft in het mannelijk genitaal vrijwel dezelfde vorm van de valve; de soorten worden onderscheiden door de vorm van de cuiller (het einde van de sacculus, die in dit geval staafvormig naar boven buigt). Deze cuiller is aan het einde onvertakt (bij *D. incognitella* en *D. nemolella*) of hij kan gevorkt zijn. De tanden van de vork zijn vrij lang bij *D. douglasella* en *D. beckmanni*, kort bij *D. pulcherrimella* en *D. sordidatella*. Het is erg moeilijk om de wijfjes op het genitaal te onderscheiden.

Bij de serie *D. pulcherrimella* in *Naturalis* stond een mannetje dat Langohr op 16.ix.1978 in Vlodrop-Station had gevangen. Bij onderzoek van het genitaalpreparaat bleek dit helemaal te voldoen aan de omschrijving van *D. beckmanni*, met beide tanden van de vork lang, duidelijk boven de costa uitstekend, de laterale tand parallel lopend aan de costa van de valve (fig. 23). Bij navraag bleek er nog een exemplaar van Langohr in de collectie Schreurs te staan, met de goede naam er onder geschreven. Dit is dus ook een nieuwe soort voor ons land. Het is overigens wel goed om hierbij te melden dat er

nog geen volledige overeenstemming is bereikt over de nauwkeurige afgrenzing van deze soort ten opzichte van *D. douglasella*.

Arnold Schreurs heeft daarop preparaten gemaakt van twee mannetjes gevangen door Van Stiphout uit Posterholt: ook *D. beckmanni*. Het onderscheid van de wijfjes is helemaal onzeker. Er zijn een stuk of vier wijfjes van de Wrakelberg bekend die tot een van beide soorten moeten behoren. Helaas heeft de barcodering van deze exemplaren niets opgeleverd.

De soort is vooral bekend van de meer zuidelijke delen van Midden-Europa en wordt niet vermeld uit Engeland, België en Denemarken. Biesenbaum meldt alleen enkele vindplaatsen uit Rheinland-Pfalz en Hessen. De rups leeft volgens de meeste auteurs op grote en kleine pimpernel (*Sanguisorba officinalis* en *S. minor*).

De laatste vlinder die besproken wordt hoort ook tot deze groep. Arnold, die zich veel moeite heeft gegeven om mij van materiaal en gegevens te voorzien, had mij ook wat *D. pulcherimella* gestuurd, waaronder een mannetje van de Kunderberg van 26.viii.1983. Tot mijn verrassing kwam zijn preparaat (fig. 24) erg overeen met de afbeelding in Palm (1989) van *D. nemolella*. De cuiller is onvertakt en komt duidelijk boven de costa uit, maar lang niet zo ver als bij *D. incognitella*. De anellus heeft echter de vorm van die bij *D. pulcherrimella* en *D. sordidatella*. Het exemplaar van de Kunderberg mist op de voorvleugel de zwarte lengtestreepjes van *D. nemolella*.

D. nemolella is in 1982 door Svensson beschreven aan de hand van enkele exemplaren die hij gevangen had in Gotland, een eilandje voor de kust van Zweden. Later zijn nog enkele vindplaatsen in Midden-Europa bekend geworden. De vlinders zijn door Svensson opgejaagd uit *Seseli* sp. (fam. Apiaceae of Schermbloemenfamilie). Dit plantengenus heeft geen Nederlandse vertegenwoordigers.

De voorlopige conclusie is dus: een moeilijk te plaatsen *Depressaria* sp.

We moeten zeker rekening houden met de mogelijkheid van variatie in de genitaliën. Daarover is in deze groep nog weinig bekend. Als het belangrijkste onderscheidingskenmerk zou variëren staat wel een deel van de diagnostiek op losse schroeven.

De slotconclusie is wel duidelijk. Er valt nog veel te onderzoeken en te ontdekken, ook in ons land. Hans hoopt dat enkele Snellen leden hierdoor inspiratie zullen vinden om andere lastige en veelbelovende groepen onder handen te nemen, bv. de Elachistidae of de Scythrididae.

Literatuur

Biesenbaum W 2014. Die Lepidopterenfauna der Rheinlande und Westfalens Band 17 Düsseldorf/Köln.

Hannemann HJ 1995. Die Tierwelt Deutschlands 69 Kleinschmetterlinge oder Microlepidoptera IV Flachleibmotten (Depressariidae) Stuttgart.

Harper MW, Langmaid JR & Emmet AM 2002. In: The moths and butterflies of Great Britain and Ireland Vol. 4 (Part 1) Harley Books, Colchester.

Palm E 1989. Nordeuropas Prydvinger Danmarks Dyreliv. Band 4. Kopenhagen

Micro's van de afgelopen winterperiode

Willem Oosterhof

In een Powerpointpresentatie laat Willem foto's zien van micro's die de afgelopen winterperiode zijn waargenomen.

Op 8.xi.2015 werden tijdens een wandeling in het Speulderbos bij Putten op stammen van voornamelijk beuken (*Fagus* sp) op ongeveer een meter hoogte, de kleine behuizingen gevonden van naar later bleek de rups van *Incurvaria masculella* (Denis & Schiffermüller), de gewone witvlekmot (fig.8). Binnen een uurtje zoeken zijn er 14 behuizingen gevonden die meegenomen zijn en vervolgens in een gazen kooitje achter het huis op een beschut plaatsje in de tuin zijn uitgekweekt. Tien van de meegenomen 'cases' – zes mannetjes en vier vrouwtjes - zijn uitgekomen in de periode van 1.v.2016 - 7.v.2016 en vervolgens weer vrijgelaten in het Speulderbos.

Caloptilia betulicola (M. Hering), de bruine berkensteltmot zat 17.xii.2015 op de deur van de achteringang van verpleeghuis 'Breukelderhof' in Bennekom (fig. 6.).

De eerste microvlinder van het jaar 2016 nam ik op 19.i. bij mij in huis te Nijkerk in de woonkamer waar. Het was een zeer fraai exemplaar van *Cydia splendana* (Hübner), de gewone spiegelmot.

Een bijzondere waarneming was de vondst op 10.xii.2015 van een bovenzijdige mijn met larve op *Gaultheria shallon* (Pursh) (fig. 4) - in de bloemisterij doorgaans aangeduid met de naam 'salal' - in een bloemenzaak te Amersfoort. Een klein eischaltje was nog goed te zien. Zes weken later, op 22.i.2016, werd opnieuw een mijn met larve gevonden op dezelfde voedselplant maar bij een andere bloemenzaak te Ermelo. Deze salaltak heb ik thuis in een vaasje met water gezet en op 10.iii.2016 zag ik een leeg pophuidje op de bodem van de kweekkooi liggen en bleek de vlinder te zijn uitgeslopen. Na verificatie door Willem Ellis en Marja van der Straten bleek het te gaan om *Cameraria gautheriella* (Walsingham). Willem Ellis heeft inmiddels een foto van de eerst aangetroffen rups op zijn site gezet. Foto's van zowel de mijn, de rups, het pophuidje als de vlinder zijn door mij op Waarneming.nl geplaatst.

Vorige winter, op 27.iv.2014 is mijns inziens een bijzondere vondst gedaan van een *Phyllonorycter* op de lamp bij de schuur in mijn achtertuin in Nijkerk (fig. 5). Aangezien geen van de benaderde deskundigen de soort op naam konden brengen, heb ik een mailtje met foto gestuurd naar Paolo Triberti in Rome, een erkend deskundige op het gebied van de Gracillariidae. Hij schreef terug dat het exemplaar vaag wat weg had van *P. sublautella* (Stainton) maar dat de soort hem verder volkomen onbekend was. Camiel Doorenweerd – maar ook andere aanwezigen tijdens de bijeenkomst – vermoeden echter dat het om een wat afwijkende *P. coryli* (Nicelli) met één dorsale strigula te weinig gaat. Bij nadere beschouwing kan ik mij daar persoonlijk goed in vinden.

Zakdragers: diversiteit, verspreiding en levenswijze

Tymo Muus

In deze thematische familiebespreking zijn karakteristieke eigenschappen van de zakdragers (Psychidae) aan bod gekomen. De naam is afgeleid van de levenswijze als rups: ze maken een omhulsel die in sommige gevallen doet denken aan kokermotten (Coleophoridae) en diverse op het land levende schietmotten (Trichoptera). Deze rupsen zijn planten-, detritus- of mosseneters (soms nogal alleseters) en een soort als *Apterona helicoidella* (Vallot) de slakkenhuiszakdrager vertoont een minerende leefwijze. Het betreft kleine tot middelgrote soorten met, enkele uitzonderingen daargelaten zoals *Cebysa leucotelus* (Walker), een wat grauw uiterlijk. De vlinders zijn soms seksueel dimorf. Mannetjes bezitten soms wonderlijk gevederde antennen en tere (soms enigszins behaarde) vleugels. Wijfjes zijn negen van de tien keer ongevleugeld of er is sprake van gereduceerde vleugels en soms een uitzonderlijk lange legbuis. Die eitjes kunnen ‘terug’ gelegd worden in de zakjes, die het legsel bescherming biedt. Hoewel de rups altijd in het zakje verpopt, is het soms zo dat wijfjes de zak bij uitsluipen niet verlaten. Gevleugelde mannetjes dienen dan het achterlijf zodanig in het zakje te manoeuvreren dat zij kunnen copuleren met het wijfje. Het achterlijf van deze mannetjes kan ‘telescopisch’ worden uitgerekt tot wel drie- of viermaal de lengte van hun vleugels. Zowel de wijfjes, de zakjes als de legsels worden verspreid door vogels en mensen en soms door de wind. Zo kunnen zakdragers nieuwe terreinen veroveren zonder dat ze hier zelf veel moeite voor hoeven te doen. Over het algemeen is er sprake van gereduceerde palpen. Parthenogenese is binnen deze familie geen zeldzaam verschijnsel.

Tymo deelt een afbeelding uit waarin duidelijk wordt dat insecten ook ontwerpers inspireren: zo zijn er lampenkappen gemaakt, waarbij de zakdragerzakjes als inspiratiebron zijn genomen. Aaneensluitend worden diverse foto's getoond van zakjes in zeer uiteenlopende vormen: van oubliehoortjes, takkenbosjes, vierkante of gedraaide blokhutjes, pluizenbundels, kruikjes tot opeen gesponnen cilinders (zoals *Lepidoscia arctiella* (Walker)). Enkele soorten uit het genus *Oiketicus* van Zuid-Aziatische herkomst zijn bekend om hun ongekend grote zakjes: 20 centimeter is geen uitzondering.

Er zijn wereldwijd zo'n 1100 beschreven soorten en ca. 300 genera. Dat dit aantal toch vrij laag lijkt, houdt verband met het feit dat de adulten nauwelijks worden gevonden. In collecties treffen we veel loze zakjes aan, soms omdat deze verlaten zijn aangetroffen, of omdat de kweek mislukte. Zonder deze adulten is een soortbeschrijving onmogelijk te voltooien. In Europa zijn er zo'n 275 soorten en in Nederland zijn dat er 25, in België 20. Omdat er sprake is van een grote genetische variatie binnen populaties is het soortbegrip soms ook nogal omstreden; zo raken deskundigen in Europa regelmatig verdeeld in discussies rondom soortopsplitsing bij genera als *Dahlica*, *Siederia* en *Ptilocephala*.

Determinatie geschiedt vaak aan de hand van de zakjes op basis van het gebruikte substraat (bouw materiaal), de vorm, het formaat en het uiterlijk van de vlinder. Het formaat en substraat wisselt soms, afhankelijk van het biotoop en het stadium waar de

rups op dat moment in verkeert. De vlinders kunnen van elkaar worden onderscheiden aan de hand van de antennen. Fig. 1 laat de verschillen zien tussen ‘onze’ erg op elkaar lijkende soorten, de mannetjes van *Bacotia claustralla* (Bruand) de knopzakdrager, *Proutia betulina* (Zeller) de sierlijke zakdrager en *Psyche casta* (Pallas) de gewone zakdrager. Verder worden soorten onderscheiden aan de vorm van de vleugelschubben. Wijfjes, van met name de *Dahlica* soorten, bezitten een soort witte ‘pluiskontjes’ die soortspecifiek kunnen zijn. Over het algemeen geldt dat ook het halsschild van de pophuls bewaard dient te worden om het determinatieproces te ondersteunen.

Tymo behandelt hierna de Nederlandse soorten met een beschouwing over de verspreiding, de leefgebieden, morfologische kenmerken en de leefwijze. De meest markante soorten zijn toch wel *Dahlica sauteri* (Hätterschwiler) de kleine zandzakdrager die vooral op de Veluwe voorkomt, *Banksia conspurcatella* (Zeller) de voorjaarszakdrager die zich, net als *Luffia ferchaultella* (Stephens) de hoornzakdrager heeft uitgebreid richting het noorden – of rekening houdend met het waarnemerseffect – nu ook in het noorden is gevonden. Dat ook *Proutia betulina*, de sierlijke zakdrager écht sierlijke zakken kan bezitten wordt duidelijk aan de hand van een foto van Paul van Wonderen: de tot “grapzak” omgedoopte zak vertoont één lange tak die bijna vijfmaal zo lang is als de gebruikelijke ‘zaklengte’.

De zeldzaamste Nederlandse soort betreft ongetwijfeld *Reisseronia tarnierella* (Bruand), de dwergzakdrager waarvan Tymo in het vroege voorjaar tientallen zakjes vond op de Bemelerberg. De zakjes liggen eind maart-begin april op de grond, maar zijn daarna moeilijk terug te vinden als het gras eenmaal begint te groeien. Er zijn slechts enkele vindplaatsen uit Europa bekend, waarvan de meeste in Nederland.

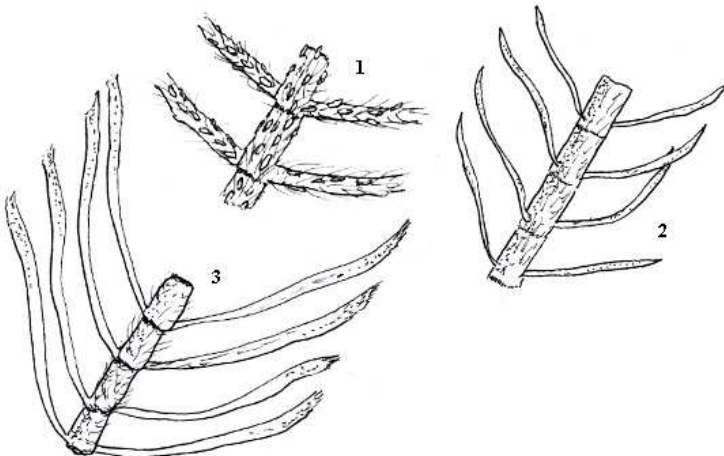

Fig. 1. Mannelijke antennen van
1. *Psyche casta* (beschubd), 2. *Proutia betulina* en 3. *Bacotia claustralla*.

Andere zeldzaamheden zijn *Rebelia herrichiella* (Strand) de ronde zakdrager die onlangs werd gevonden op de heide van Soest en de Peel, *Whittleia retiella* (Newman) de kustzakdrager die vooral in kwelders voorkomt – maar ook in enkele heide- en blauwgraslandgebieden (wat uitzonderlijk is, aangezien dit ook alleen nog in Nederland is waargenomen), *Acanthopsyche atra* Linnaeus, de zwarte heidezakdrager die op hooguit een paar heidevelden in Drenthe en Overijssel voorkomt, *Phalacropterix graslinella* (Boisduval) de veenheidezakdrager die een soortgelijke verspreiding kent en tenslotte: *Apterona helicoidella* (Vallot) de slakkenhuiszakdrager die na de eerste vondst in Susteren (1996) nu op meerdere plaatsen opduikt, zoals de havens bij Vlissingen, nabij de snelweg bij Bennekom en langs het spoor bij Coevorden: wij als mens helpen zakdragers ook wel een beetje bij het creëren van nieuw leefgebied.

***Lepidotarphius perornatellus* (Walker) adventief in Nederland**

Tymo Muus

Regelmatig worden exoten vermeld, waarvan een groot deel nauwelijks tot niet in staat is om zich in Nederland voort te planten. Soms omdat het klimaat hier niet toereikend is, in het andere geval ontbreekt de waardplant. *Lepidotarphius perornatellus* (fig. 2) is zo'n soort die op 13.viii.2015 opdook in het Brabantse Knegsel, waarvan de larven zouden leven op kalmoes (*Acorus calamus*) (Diakonoff, 1986). Kalmoes is ook een algemene Nederlandse oeverplant en vestiging is niet geheel ondenkbaar. De soort komt in Japan, China en delen van Rusland voor en zou onze winters in theorie kunnen doorstaan. De vlinders werden waargenomen en gefotografeerd door Lou van der Aa op het terrein van een tuinbedrijf. Geen vlinders werden bewaard. Foto's tonen wel vraatbeelden op de planten waar een exemplaar op rust, waarschijnlijk is dit ook een geïmporteerde kalmoesplant. De Prins en Steeman (2011) noemen ook een Belgische vermelding. Hier werden op 1.viii (twee ex.) en op 3.ix.2011 in Beveren (Oost-Vlaanderen) exemplaren waargenomen. Het is een uitzonderlijk fraai getekende glyphterigide die voorlopig geen Nederlandse naam of checklistvermelding krijgt, desondanks is het de moeite waard om zulke adventieven met elkaar te blijven delen.

Literatuur

Diakonoff AN 1986. Glyphterigidae auctorum sensu lato. (Glyphterigidae sensu Meyrick, 1913). In: Amsel HG, Gregor F, Reisser H & Roesler RU. (Eds.), *Microlepidoptera Palaeartica*. Vol. 7: 1–436, pl. 1–175. Braun, Karlsruhe.

Prins W de & Steeman C 2011. Interessante waarnemingen van Lepidoptera in België in 2010 (Lepidoptera). *Phegea* 39: 121–136.

Nieuwe en interessante echte motten (Tineidae) in Nederland en België II

Tymo Muus

De laatste jaren heb ik mij toegelegd op de ‘echte motten’ of Tineidae familie. In het najaar van 2012 werden de onderlinge kenmerken en verschillen van de soorten van de subfamilies Dryadaulinae en Tineinae besproken. In het najaar van 2014 werd een eerste reeks aan bijzondere faunistische toevoegingen aan de tineidenfauna gedeeld (Muus, 2015). Nagekomen is het tweede verslag, zoals deze is gepresenteerd in april 2015.

Infurcitinea teriolella (Amsel) – Italiaans zandkroeskopje

Materiaal: Deventer, begin vii.2015, leg. B. van Dort; België: Antwerpen (prov. Antwerpen), 2.vii.2015, leg. J. Elst.

Op steeds meer plaatsen duikt dit zeer kleine zwart-witte vlindertje op. Ben van Dort vond in zijn tuin te Deventer enkele vlinders die mogelijk zouden behoren tot *I. teriolella*. Een bezoek aan zijn tuin leverde nog meer vlinders op, een genitaalpreparaat bevestigde de identiteit van de dieren. Alle vlinders werden zowel vliegend, rustend als in copula aangetroffen op klimop (*Hedera* sp.). De wortels van de wat oudere uitlopers waren soms vermolmd en er werden talrijke pophulzen en spinselbuizen aangetroffen. Deze soort kwam tesamen voor met *Infurcitinea argentimaculella* (Stainton), moswortelmot, waarmee de spinsels overeenkomen en die ‘spinselbuizen’ maakt op gewone poederkorst. Het lijkt er op dat we een eerste stap kunnen zetten in het in kaart brengen van de biologie van de soort, die tot nu toe volstrekt onbekend was.

Triaxomera fulvimitrella (Sodoffsky) – nonnetjeszwammot

Materiaal: Ruigahuizen, 8.vi.2015; Bremerwildernis, 10.vi.2015, leg. T. Hol.

Deze mooie ‘echte mot’ komt uitsluitend in het noorden van het land voor, de reden hiervan is onbekend. De meeste vindplaatsen liggen rondom de lijn Leeuwarden-Emmen. De twee vindplaatsen hierboven liggen meer afgelegen en vlinders werden talrijk gefotografeerd op elzenstammen. Dat zegt mogelijk iets over de voorkeur van de soort aan elen (*Alnus*), het dode hout of de binding met elzenweerschijnzwam (*Inonotus radiatus*). Dit zou mogelijk het voedsel voor de rups kunnen zijn.

Monopis fenestratella (von Heyden) – patrijspoortmot

Materiaal: Meerssen, 7.vi.2013; Heerlen, 19.vi.2013, leg. M. Prick; Maastricht, 17.vi.2015, leg. P. Vossen (det. TM).

Na vele jaren zijn er van deze soort een drietal vondsten uit Limburg gemeld. De soort is in omringende landen bijzonder zeldzaam en tot nu toe wordt deze heel incidenteel waargenomen. In 1989 trof K. Nieuwland zeven exemplaren in Amersfoort aan en daarna is het lang stil gebleven.

Montescardia tessulatellus (Lienig & Zeller) – zwamneusje

Materiaal: Beetsterzwaag, vroege voorjaar van 2015, e.l. G. Tuinstra; Deventer, 14.viii.2015, leg. G. Hendriksen; België, Les Spinets (prov. Namen), 13.vi.2015, leg. C. Snyers, J. Elst e.a.

In de vorige Franje werd *M. tessulatellus* al besproken, toen W. Wittland de eerste exemplaren kweekte uit Limburg. Spontaan duikt de soort op in zeer uiteen liggende gebieden. Dit geeft mogelijk aan dat de soort al veel breder gespreid is dan tot nu toe voor mogelijk werd gehouden. G. Tuinstra kweekte een groot aantal vlinders uit en dat zegt toch dat de soort ook lokaal talrijk kan zijn. De komende jaren zal de soort naar verwachting op meer plekken opduiken.

Karsholtia marianii (Rebel) – Karsholts kroeskopje

Materiaal: 1 ex. op licht, Vaals, 11.vii.2015, leg. R. Jousma (fig. 3) Eén van de meer zeldzamere tineiden in Europa betreft *K. marianii*. Foto's van deze soort verschenen na een inventarisatie te Vaals waarbij diverse mensen aanwezig waren. Ik determineerde het dier als *K. marianii*. De vlinder lijkt in de verte op *Nemapogon clematella* (Fabricius) maar kent geen doorlopende band. Daarentegen is er één spitse voorrandsvlek en een (gedeeltelijke) zalm- tot honingkleurige grondkleur. Het genus, met één lid (*marianii*), werd vernoemd naar de bekende Deense collega Ole Karsholt uit Kopenhagen. De soort werd in de jaren dertig al beschreven door Rebel maar daarna bleef de verspreiding tot 1996 beperkt tot Scandinavië en een 'zeldzame' vermelding uit Sicilië. Meer Midden-Europese vindplaatsen volgden later: Oostenrijk (1996), Frankrijk (2002) en Duitsland (2003). De meest nabijgelegen vindplaats is gelegen in het Duitse Felsberg (2005). Er is wellicht sprake van een brede verspreiding, gezien de ver uiteen gelegen vindplaatsen. De soort is gekweekt uit vermolmd hout van ondermeer haagbeuk (*Carpinus*) en beuk (*Fagus*). **Nieuw voor Nederland.**

Eudarcia hedemanni (Mann)

Materiaal: België, Aische-en-Refail (prov. Namen), 13.vi.2015, leg. Fam. Raison. De *Eudarcia* groep is buitengewoon omstreden. Niet alleen liggen de vindplaatsen ver uiteen in Europa en kunnen soorten geografisch overal worden waargenomen, ze zijn ook nog eens ongekend variabel en kennen een verborgen levenswijze. Vrij consistent is de mate waarin de kraag licht of donker getekend is en de thoraxbehaving. Omdat de determinatie berust op beeldmateriaal is het noodzaak om de identiteit van de vermeende *E. hedemanni* uit België in de toekomst op genitaal te bevestigen. **Nieuw voor België.**

Myrmecozela ochraceella (Tengström)

Materiaal: Luxemburg, Esche-sur-Sûre, 1-4.vii.2010, leg. S. Wullaert. Een soort die wel bekend is uit grote delen van de Balkan, Midden-Europa (behalve Duitsland), het Iberisch Schiereiland en de Schotse hooglanden. Sterk gelijkend op *Ceratuncus danubiella* (Mann), maar zonder donkere ondervleugels. **Nieuw voor Luxemburg.**

Literatuur

Muus TST 2015. Nieuwe en interessante echte motten (Tineidae) in Nederland en België. Franje 18: 21-28.

Fig. 2. Links:
Lepidotarphius
peromatellus,
13.viii.2015, Knegsel.
Leg. Lou van der Aa;
Foto: Lou van der Aa.

Fig. 3. Links:
Karsholtia marianii,
Vaals, 11.vii.2015,
leg Remco Jousma.
Foto: Remco Jousma.

Fig. 4. Mijn links boven (links) en uitgeslopen adult (boven) van *Cameraria gautheriella* Ermelo 10.iii.2016. Mijn links en Salal (onder) Amersfoort 10.xii.2015. Foto's: Willem Oosterhof.

Fig. 5. Boven: *Phyllonorycter cf. coryli*? Nijkerk, 27.iv.2014. Foto: Willem Oosterhof.

Fig. 6. Boven: *Caloptilia betulicola*, Bruine berkensteltmot; Bennekom 17.xii.2015. Foto: Willem Oosterhof.

Fig. 7. Links boven: adult. Rechts boven: cocon en uitgekomen pop van *Bucculatrix chrysanthemella*, struikmargrietooglapmot, Antwerpen, 20.vi.2014. Foto's: Chris Snyers.

Fig. 8. Boven:
Incurvaria masculella,
gewone witvlekmoet.
Putten, Speulderbos
8.xi.2015.
Foto: Willem Oosterhof.

Fig. 9. Links:
Hemistola chrysoprasaria,
tere zomervlinder
Foto: Guido Verschoor.

Fig. 10. Links boven: *Horisme tersata*/*H. radicularia*, egale-/tweeling-bosrankspanner.

Foto: Guido Verschoor

Fig. 11. Links onder:

Horisme vitalbata, Bruine bosrankspanner.

Foto: Sandra Lamberts

Fig. 12-15. Rechts (van boven naar onder):

Melanthia procellata, witvlekbosrankspanner.

Foto: Guido Verschoor

Scopula nigropunctata, zwartstipspanner.

Foto: Sandra Lamberts.

Thyris fenestrella, bosrankvlinder.

Foto: Sandra Lamberts.

Eupithecia haworthiata, bosrankdwergspanner. Foto: Sandra Lamberts.

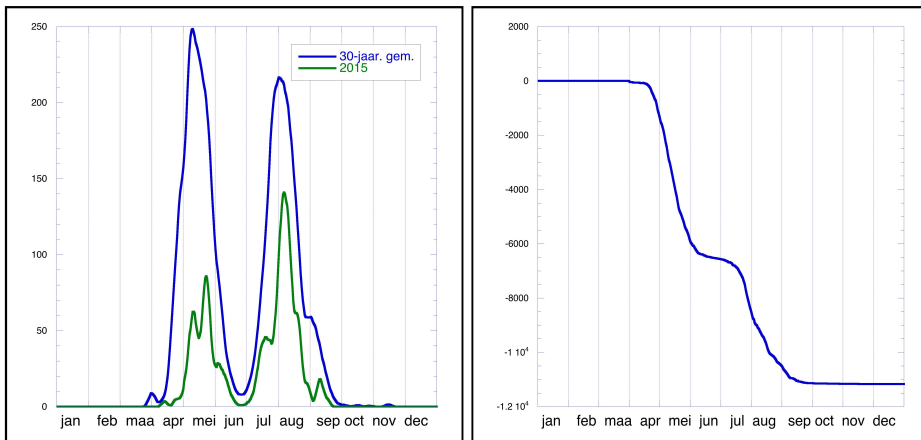

Fig. 16. *Xanthorhoe spadicearia*, bruine vierbandspanner. Jaarlijng volgt gemiddelde op veel lager niveau: zwakke populatie; vertoont ook deuken: perioden van slecht weer.
 Figuur: Willem Ellis

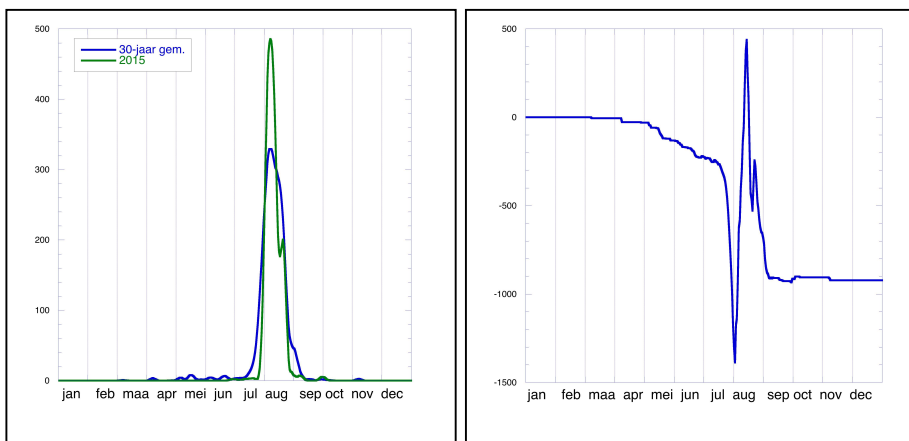

Fig. 17. *Thaumetopoea processionea*, eikenprocessierups. Begon later, eindigde eerder, met tussenin een uitschieter naar boven, gevolgd door een dipje. Balans negatief. Figuur: Willem Ellis

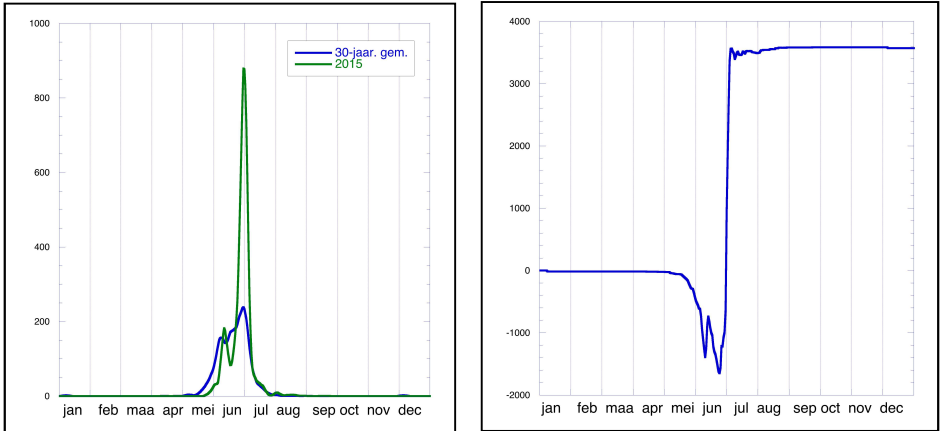

Fig. 18. *Atolmis rubricollis*, zwart beertje, Zo'n enorme piek kan alleen maar duiden op een ongewoon grote populatie. Toch begon de soort verlaat, had ook een dip, wat duidt op tijdelijk ongunstig weer. Figuur: Willem Ellis

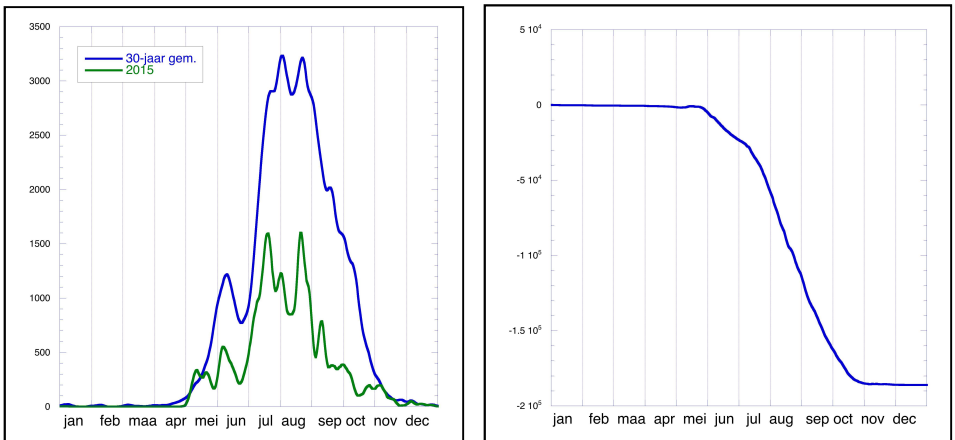

Fig. 19. *Autographa gamma*, het gamma-uiltje mag toch niet ontbreken. Andere trekvlinders deden het uitstekend, maar het verloop van gamma was opnieuw dramatisch. Figuur: Willem Ellis

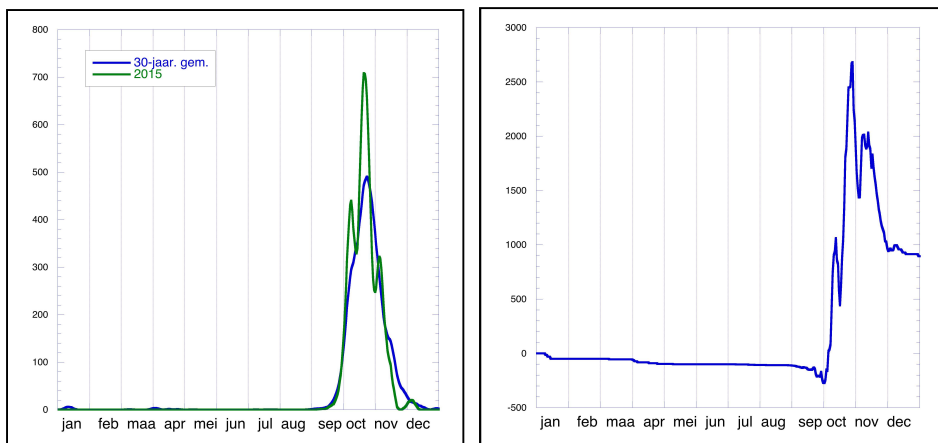

Fig. 20. *Agrochola macilenta*, geelbruine herfststuil. Afgezien van twee dipjes in eind oktober en eind november, een uitstekend jaar, met een positieve balans. Figuur: Willem Ellis

Fig. 21
Depressaria olerella
Oisterwijk, 7.viii.1895
leg. De Vos tot Nederveen Cappel
Foto: Hans Huisman.

Fig. 22
Depressaria olerella
Breda 15.ix.1868
leg Helaerts
Foto: Hans Huisman.

Fig. 23. Boven: *Depressaria beckmanni* mannelijk genitaal, Vlodrop-Station, leg. G. Langohr.

Fig. 24. Onder: *Depressaria spec.* mannelijk genitaal, Kunderberg 26.viii.1983. leg. Arnold Schreurs.

Fig. 25. Rechts: *Depressaria olerella* vrouwelijk genitaal, Oisterwijk, 7.viii.1895, leg. De Vos tot Nederveen Cappel.

Foto's: Hans Huisman.

Verslag voorjaarsbijeenkomst sectie Ter Haar op 27 februari 2016

Hans Groenewoud

Aanwezig

Gerard Bergsma, Jan Jaap Boehlé, Hans Bijl, Frits Bink, Stieneke Bontsema, Anton Cox, Tineke Cramer, Guus Dekkers, Maarten Eijssker, Maurice Franssen, Cees Gielis, Ab Goutbeek, Hans Groenewoud, Harry Groenink, Bert Groothedde, Carel ten Ham, Hans Huisman, Abel Jagersma, Dity Jongsma-Kuipers, Klaas Kaag, Trees Kaizer, Maja de Keijzer, Jan Kerseboom, Luc Knijnsberg, Ad Mol (gast), Sandra Lamberts, Ronald Messemaker (Gast; boswachter de Wieden), Wim Olyslager, Willem Oosterhof, Naomi Oosterhof (gast), Gerrit Padding, Johan Padding (gast), Leo Poot, Wiebe Poppe, Marcel Prick, Lothar Rutten, Jan Scheffers, Johan Schipperen, Siep Sinnema, Jannie Sinnema-Bloemen, Henk Stuurman, Joke Stuurman-Huitema, Gerrit Tuinstra, Jeroen Voogd en Arnold Wijker.

Afwezig met bericht van verhindering:

Willem Ellis, Dick en Mathilde Groenendijk, Alrik Hoven, Maurice Jansen, Frans Post, Piet van Son en Barry Teunissen.

Leden die hun lidmaatschap hebben opgezegd: Dik Visser

Nieuwe leden: Guus Dekkers

Opening van de vergadering door de voorzitter:

Siep Sinnema heet iedereen welkom op deze voorjaarsbijeenkomst van Ter Haar en spreekt een kort in memoriam uit over Ruud Vis, naar aanleiding van diens onverwachte overlijden afgelopen winter.

Notulen van de vorige bijeenkomst (7 november 2015)

Geen opmerkingen naar aanleiding van verslag bijeenkomst.

Verslag is bij deze vastgesteld. Wel een opmerking naar aanleiding van de faunistische mededelingen: Maurice Franssen geeft twee aanvullingen op zijn verslag over 'Intimiteiten met *Mesapamea*'s' (pagina 24):

1. De rupsen van *Mesapamea secalis* en *M. secalella* zijn eveneens niet van elkaar te onderscheiden.
2. Het maken van genitaal preparaten van het geslacht *Oligia*, een andere lastige groep, is ook heel goed te doen.

Diverse bestuursmededelingen:

1. In het NEV besturenberaad is de verschillende secties gevraagd om activiteiten te organiseren om nieuwe leden te trekken en bestaande leden te stimuleren, bijvoorbeeld door het organiseren van een cursus insectenkunde. Met de organisatie van een determinatiedag komen wij tegemoet aan dat streven.

2. De bibliotheek in Naturalis wordt verbouwd. Naar aanleiding daarvan is de bibliotheek vanaf 20 juni 2016 gesloten voor publiek. **De bibliotheekcollectie gaat voor minimaal twee jaar naar een tijdelijke en voor het publiek gesloten opslag.** Vanaf 24 september 2016 is de Botanische bibliotheek wel één maal per maand op zaterdag geopend. De nieuwe aanwinsten van zowel de Botanische als de Naturalis bibliotheek zijn die zaterdag op deze locatie in te zien.
3. Eddy Vermandel heeft besloten de bijeenkomsten van Snellen en Ter Haar niet langer meer bij te wonen. Het verhuizen van alle spullen is erg inspannend en eigenlijk ook niet meer van deze tijd. Als tegemoetkoming voor de leden biedt Eddy wel aan om voor producten die tijdens het Ter Haar weekend worden besteld geen verzendkosten te rekenen.
4. De zomerexcursie voor dit jaar is geregeld en wordt georganiseerd in de Wieden bij Giethoorn. Bij het exploreren van de mogelijke locaties voor een zomerexcursie is België of, meer in het algemeen, het buitenland ter sprake gekomen. Aangezien het reglement van de vereniging stelt dat de excursies van Ter Haar in Nederland moeten plaatsvinden is daar bij de organisatie van de excursie niet mee door gegaan. Toch acht het bestuur het zinvol de algemene vraag aan de leden van Ter Haar voor te leggen hoe men staat tegenover een excursie in het buitenland. Hans Huisman en Cees Gielis geven aan dat Nederland geen eiland is en dat het bestuderen van de fauna bij onze directe burens (België, Luxemburg, Duitsland) ook voor Nederland zinvol is. Indien er een Belgische (Vlaamse) variant van Ter Haar of Snellen bestaat zouden we daarmee kunnen samenwerken. Maurice Franssen geeft aan dat wat hem betreft de nadruk wel moet liggen op 'af en toe'. Iedereen op de vergadering stemt in met het voorstel om de excursie incidenteel in het buitenland te organiseren. Een buitenlandse excursie zou ook als extra excursie naast de reguliere excursie kunnen worden gehouden, maar dat vereist wel erg veel organisatiewerk.
5. Contributieregeling. Het is een beetje onduidelijk hoe er moet worden omgegaan met nieuwe leden die zich laat in het jaar aanmelden. In het reglement wordt daar niets over gezegd en dient een nieuw lid dat zich in december aanmeldt dus eigenlijk het volledige bedrag voor dat contributiejaar te betalen. In de praktijk blijken de penningmeesters daar op verschillende manieren mee om te gaan en daarom bestaat er behoefte aan een officiële regeling. Voorgesteld wordt om leden die zich aanmelden vóór 1 juli het volledige bedrag van dat jaar te laten betalen. Nieuwe leden die zich aanmelden ná 1 juli gaan pas in het daaropvolgende jaar contributie betalen. Iedereen op de vergadering stemt in met dit voorstel. Beide laatste besproken punten (buitenlandse zomerexcursies en contributieregeling) komen opnieuw aan de orde op de najaarsvergadering. Voor beide voorstellen is immers een reglementswijziging nodig en dat kan volgens datzelfde reglement alleen tijdens de najaarsvergadering.
6. Determinatiedag. Jeroen's voorstel om ook naar rupsen te kijken tijdens de determinatiedag wordt met instemming ontvangen. Uit een peiling onder de leden blijkt dat ongeveer 20 leden aan de determinatiedag zullen deelnemen.
7. De digitalisering van Franje door de bibliotheek van Naturalis gaat niet door. We gaan alle Franjes zichtbaar maken via de website.
8. Financiële zaken:

- a) De afrekening van 2015 en begroting van 2016 (zie vorige Franje) worden besproken. Naar aanleiding van de afrekening wordt opgemerkt dat het op moment erg goed gaat. De contributieverhoging was destijds wel nodig, maar omdat het nu zo goed gaat zou een contributieverlaging misschien wel mogelijk zijn. De meeste leden zien in het geval van een overschot op de begroting meer in het subsidiëren van bijvoorbeeld de zomere excursie.
- b) Verslag kascommissie: zie bijlage. De vergadering keurt het financieel jaarverslag goed op basis van het positieve advies van de kascommissie.

Verslag van de kascommissie van de sectie Ter Haar over het boekjaar 2015

De kascommissie bestond uit de leden Maja de Keijzer en Arnold Wijker.

Op 26 januari 2016 ontving de kascommissie van de penningmeester Henk Stuurman een digitaal overzicht van het financieel jaarverslag met alle onderliggende transacties, de scans van de bankafschriften en betalingsbewijzen alsmede de begroting 2016.

De leden van de kascommissie hebben ieder afzonderlijk de toegestuurde stukken bestudeerd. Een paar onduidelijkheden zijn op verzoek door de penningmeester toegelicht en verklaard. De kascommissie complimenteert de vorige en huidige penningmeesters, Mathilde Groenendijk en Henk Stuurman, voor de zorgvuldige documentatie.

De kascommissie stelt de ledenvergadering van Ter Haar voor om het financiële jaarverslag van 2015 goed te keuren en de penningmeester te dechargeren voor het gevoerde financiële beleid van 2015.

Dordrecht & Egmond, februari 2016

Maja de Keijser en Arnold Wijker

- c) Klaas Kaag wordt gekozen als nieuw lid voor de kascommissie als vervanger voor aftredend lid Maja de Keijzer.

Presentatie over de Wieden, het excursiegebied van 2016.

De boswachter van de Wieden, Ronald Messemaker, geeft een presentatie over het gebied. Het Nationale park Weerribben-Wieden is het grootste laagveenmoeras van West-Europa. Natuurmonumenten beheert het zuidelijk deel, de Wieden bij Giethoorn, en daar gaan de secties Snellen en Ter Haar dit jaar hun nachtvlinder-inventarisatie uitvoeren. De Wieden is eigenlijk een cultuurlandschap. Gedroogd veen (turf) is goede brandstof om huizen mee te verwarmen en vanaf de vijftiende eeuw werd er massaal veen afgegraven om turf te winnen. Op de plaatsen van het afgegraven veen ontstonden plassen en sloten. In het algemeen groef men in een rechte lijn een geul uit en werd het afgegraven veen op de randen gedroogd, de ‘legakkers’ of ‘ribben’. Die bleken vaak niet bestand tegen harde wind en hoge golfslag en braken vaak door. Zo ontstond naast de kenmerkende rechte sloten, ook veel open water. Men sprak van grote ‘wijdten’ en in het plaatselijk dialect werd dat ‘Wieden’.

Kenmerkende soorten voor wie De Wieden een belangrijk toevluchtsoord vormen zijn bijvoorbeeld de heikikker, kleine watersalamander, grote oeverspin, goudsprinkhaan, moerassprinkhaan en de vuurlibell.

Rondvraag: Geen opmerkingen. Volgende bijeenkomst sectie Ter Haar: 8 oktober 2016.

Faunistische mededelingen.

Trees Kaizer – Over een groot aantal dia's.

Trees meldt dat ze een groot aantal dia's van vlinders heeft gekregen en vraagt de vergadering hoe ze daar mee om moet gaan. De dia's zijn voorzien van datum en locatie. Haar wordt aangeraden om de dia's te digitaliseren en ze dan door Willem Ellis te laten valideren.

De lessen van de grote vuurvliinder

Frits Bink

Onze grote vuurvliinder (*Lycaena dispar batava*) is al een eeuw lang het onderwerp geweest van natuurbescherming, het stichten van nieuwe populaties en het verbieden van handel in zeldzame vlinders. Wat we daarvan hebben kunnen leren is dat de grote vuurvliinder een voorbeeld is hoe dit allemaal kan mislukken.

In 1915 is hij ontdekt bij Scherpenzeel in Zuidoost-Friesland en veroorzaakte toen grote opwinding onder de lepidopterologen, mede omdat de soort in Engeland rond 1850 uitstierf en ongelooflijk steeg in collectiewaarde. Er zijn daarna verschillende pogingen ondernomen om een populatie op Britse en Ierse bodem te stichten met vlinders uit de omgeving van Berlijn en later met die uit Friesland. Ook in Nederland zijn een aantal uitzetexperimenten uitgevoerd.

Wanneer je kijkt naar de levensomstandigheden van de grote vuurvliinder in Nederland en je pakt de gedetailleerde topografische kaarten erbij uit de perioden 1850, 1900, 1940, 1970 en 2000 word je met stomheid geslagen. Op de oudste kaarten zie je dat er in Friesland vervingen aan de gang waren in de veengebieden die grotendeels uit hoogveen bestonden, dat er rond 1900 in Noordwest-Overijssel op industriële wijze het veen weggebaggerd werd en rond 1940 dat gehele gebied van ongeveer 12000 ha uitgebaggerd was en toen grotendeels uit petgaten bestond. Omstreeks 1960 zijn er grote delen ingepolderd en ontgonnen en in 2000 is het grootste deel van het resterende waterrijke veengebied met bos begroeid. In dat gebied leeft nu nog steeds de grote vuurvliinder! Een wonder!

Het karakteristieke van het landschap waarin de grote vuurvliinder verbreed in Europa aangetroffen wordt is dat het in beek- en rivierdalen gesitueerd is. Het landschap ter plekke heeft een open karakter en de begroeiing is kniehoog tot heup hoog. Het wordt tevens gekenmerkt door grenssituaties tussen ruige en korte vegetatie die in het algemeen bestaan uit vegetaties van hoge zeggen en van kwijnend riet grenzend aan grasland of hoog rietland. In Nederland en vroeger ook in Engeland werden er geschikte

situaties gerealiseerd in hoogveengebieden waar doorheen een riviertje loopt met oeverzones waarin 's winters inundatie optreedt. In Nederland waren dat de riviertjes Tjonger, Linde, Steenwijker diep en het Meppeler diep. Het Giethoornsche Meer is het enige meer dat daar van oorsprong aanwezig is en omzoomd wordt met een uitgestrekt rietland grenzend aan grasland. De waardplant van de grote vuurvliinder, de grote waterzuring (*Rumex hydrolapathum*), vestigt zich in die situatie op de oevers van drijvende zeggepollen en houdt daar heel lang stand terwijl de vegetatie geleidelijk verandert in een trilveen-begroeiing.

In de uitgebaggerde veenputten, de petgaten, treedt vrij snel verlanding op indien deze niet groot zijn en er geen sterke golfslag optreedt en het water rijk is aan nutriënten. In de trilveenvegetatie treedt vervolgens een ontwikkeling op naar een struweel van els en wilg indien het waterpeil jaarlijks constant blijft maar kan zich ook ontwikkelen in de richting van hoogveen indien het waterpeil fluctueert of de rietvegetatie gemaaid wordt in de winter.

Bij de pogingen om nieuwe leefgebieden voor de grote vuurvliinder te ontwikkelen gaat men uit van de twee basale relaties: de voedselplanten voor de rupsen en de nectarplanten voor de vlinders. Maar tot op heden is er niet gelet op de ordening in het landschap. De vlinders hebben de neiging om bij het zoeken van de waardplanten grenssituaties te volgen. In Nederland is vooral de grote waterzuring de belangrijkste waardplant en de vestiging van deze planten kan gerealiseerd worden door petgaten te laten verlanden of door bagger uit de sloten te storten op de oevers. De meeste nectarplanten voor de vlinders vestigen zich spontaan op plekken met rijke en gestoorde bodem. Nectarplanten zijn niet essentieel, daar de vlinders zich ook kunnen voeden met honingdauw van bladluizenkolonies in rietvegetaties. Daarnaast leveren de menselijke activiteiten in de ontginning van de veengebieden vaak situaties op die gunstig waren voor de populaties van deze vlindersoort.

Het geschetste type vegetatie en de daarin optredende successie komt in Nederland verbreid voor in kleine oppervlakten. Maar de levensmogelijkheden voor deze vlindersoort blijken toch alleen gerealiseerd te zijn in de hele grote moerasgebieden van Noordwest-Overijssel en Zuidoost-Friesland. Het is dus een zaak van de dimensies en de landschapsstructuur. De grote vuurvliinder is duidelijk gebonden aan typen moerassen waarin een bepaalde landschappelijke ordening optreedt. Als je daar onderzoek aan wilt doen, kun je beter eerst een studie maken van de grote vuurvinders zelf dan van het ingewikkelde moeraslandschap. Je moet in de eerste plaats weten waartoe de vlinders in staat zijn om ruimtelijk de omgeving te verkennen en de voortplantingspartner op te sporen en vervolgens de waardplanten kiezen. De beperkingen in de voortplanting worden vooral door ongunstige weersomstandigheden bepaald. In de fase van de larvale ontwikkeling zijn wederom ongunstige weersomstandigheden in het geding. De sterfte van de rupsen door predatie van roofinsecten en insectivore vogels is een belangrijke factor maar heel lastig te kwantificeren. De invloed van de mens laat zich daarentegen makkelijk vertalen in het tijdstip en intensiteit van het maaien van het rietland, hoewel dit complex uitwerkt op de levensomstandigheden. Het is daarom handiger om uit te

gaan van mogelijkheden en beperkingen van vlinder en rups en vervolgens na te gaan welke de essentiële kwaliteiten van zijn habitat kunnen zijn.

Samengevat in de slogan: **Ken uw vlinder! 1. Wat zoekt het vrouwtje en 2. Hoe overleeft de rups!**

Wie wat wil bijlezen kan terecht bij de volgende literatuurbronnen:

Bink F & Moenen RM 2013. Dagvlinders in de Benelux. Uitgave in eigen beheer, Bennekom.

Cuvelier S & Russell P 2015. Butterflies in the Benelux.

www.phegea.org/Dagvlinders/Benelux

Janssen C 2015. Het veen, de vlinder en de openbaring. KNNV uitgeverij, Zeist.

Nachtvlindermonitoring in Limburg

Guido Verschoor

In 2007 was de activiteit al gestart in drie tuinen, in 2008 startte het Nachtvlindermonitoringsproject Limburg (NML). Het doel was om met een groot aantal deelnemers in Limburg op een gestandaardiseerde wijze macronachtvlinders te inventariseren. Hiervoor werd het telprotocol ontwikkeld waarbij 15x per jaar geteld wordt met voorkeursweekenden, gebruik makend van een lichtval of laken met HPL, ML of blacklight. Meer tellen mag, echter die waarnemingen worden meegenomen als losse waarnemingen. Sinds 2014 vindt invoer plaats via het landelijk meetnet van de Vlinderstichting.

Het NML-project kent over de periode 2008-2013 40 locaties verspreid over heel Limburg waarvan negen waarnemers zes jaar hebben geteld en elf deelnemers één jaar geteld hebben. Het aantal waarnemingen van deze monitoring bedraagt 16.692, daarnaast zijn er 31.256 losse waarnemingen, in totaal werden dus 47.948 waarnemingen verzameld en 115.568 individuen. Er zijn 521 soorten gevonden en dat is 60% van de ruim 850 bekende soorten macronachtvlinders. Dat is een behoorlijk succes. De reden hiervan is de laagdrempeligheid, het feit dat ervaring niet noodzakelijk is en het doen van onderzoek in de eigen tuin gemakkelijk te organiseren is. De communicatie verloopt via de werkruimte, nieuwsbrieven en bijeenkomsten. Het telseizoen loopt van april tot 15 november met een piek in het aantal waarnemingen en soorten in juni en juli. Willem Ellis was betrokken bij de validatie van de gegevens door de waarschijnlijkheid van de NML-waarnemingen te berekenen met behulp van de data van *Noctua*. Indien de waarneming bijzonder was, werd deze gevalideerd door middel van foto's of door navraag te doen bij de waarnemer.

Een tuin in Horn scoorde het meeste aantal soorten, namelijk 311. Duidelijk was ook dat meetpunten waar met blacklight gevangen werd, lager scoorden dan die waar alleen gebruik werd gemaakt van ML/HPL lampen. Deels heeft dat met de locaties te maken: blacklight-lampen worden vaak gebruik in kleine tuinen in de stad waar veel concurrerend omgevingslicht aanwezig is. In één tuin werd zowel gevangen met blacklight als menglicht. Uit vergelijking van de resultaten bleek dat met menglicht 2,5 keer zoveel individuen werden gevangen dan met blacklight, maar slechts 1,1 zoveel soorten.

Is 15x tellen per jaar voldoende? In het eerste jaar van de monitoring werden 318 nieuwe soorten in het meetnet gezien, in het tweede jaar 44, in het vijfde jaar 24 en in het zesde jaar nog maar twaalf nieuwe soorten macronachtvlinders. Dit is minder dan 3% van het totaal aantal soorten dat is waargenomen. Het verschil na zes jaar tussen de 15 jaarlijkse tellingen voor de monitoring en alle tellingen gezamenlijk was 50 soorten. Het betreft hier een groot aantal (zeer) zeldzame vlinders, waaronder veel trekvlinders. In één tuin waar naast de 15 monitoringsavonden bijna het gehele jaar door werd geteld, was het verschil in vijf jaar niet 50 soorten, maar 120. Voor één tuin kan het zelfs na vijf jaar nog behoorlijk uitmaken of je veel vaker telt.

De top vijf van de waargenomen soorten: *Noctua pronuba* (Linnaeus) huismoeder, *Xestia c-nigrum* (Linnaeus) zwarte c-uil, *Agrotis exclamationis* (Linnaeus) gewone worteluil, *Orthosia cruda* (Denis & Schiffermüller) kleine voorjaarsuil en *Autographa gamma* (Linnaeus) gamma-uil.

Noctua pronuba Huismoeder en *Thaumetopoea processionea* (Linnaeus) eikenprocessierups, vertonen een negatieve trend gedurende de periode 2008-2013 evenals de *Cosmia trapezina* (Linnaeus) hyena, *Chloroclystis v-ata* (Haworth) v-dwergspanner, *Macaria brunneata* (Thunberg) bosbesbruintje, *Noctua janthina* (Denis & Schiffermüller) kleine breedbandhuismoeder en *Mythimna l-album* (Linnaeus) witte-l-uil. Gelukkig zijn er ook soorten die toenemen zoals *Cryphia algae* (Fabricius) donkergroene korstmosuil, *Atethmia centrigo* (Haworth) essengouduil, *Eilema lurideola* (Scopoli) plat beertje, *Euplagia quadripunctaria* (Poda) spaanse vlag en de zeldzame *Ennomos fuscantaria* (Haworth) essenspanner.

Maar liefst 26% van de soorten staat te boek als zeldzaam en 45% van de waargenomen soorten staan vermeld op de voorlopige Rode lijst van macronachtvlinders. Dit is minder dan het landelijk percentage macronachtvlinders dat op de Rode lijst staat, maar is best veel aangezien in tuinen is gevangen en niet in specifieke biotopen in natuurgebieden. De echt Limburgse soorten zijn *Cyclophora annularia* (Fabricius) nekspindertje, *Pungeleria capreolaria* (Denis & Schiffermüller) dennenbandspanner, *Drymonia obliterata* (Esper) beukentandvlinder, *Caradrina gilva* (Donzel) Grauwe stofuil (**welke nieuw is voor Nederland**) en *Caradrina selini* (Boisduval) zandstofuil. Limburg is een belangrijk onderkomen voor *Eupithecia inturbata* (Hübner) esdoorndwergspanner, *Ennomos fuscantaria* (Haworth) essenspanner, *Proserpinus proserpina* (Pallas) teunisbloempijlstaart, *Callimorpha dominula* (Linnaeus) bonte beer, *Laspeyria flexula* (Denis & Schiffermüller) bruine sikkeluil, *Apamea epomidion* (Haworth) zwartrandgrasuil, *Caradrina kadenii* (Freyer) kadeni-stofuil (nieuw voor Limburg).

Soorten van het geslacht *Lithophane* zoals *Lithophane ornithopus* (Hufnagel) lichtgrijze uil en *Lithophane leautieri* (Boisduval) coniferenuil nemen duidelijk in aantal toe. Iedereen kan nu meedoen aan het Landelijk Meetnet Nachtvinders (<http://nachtvlinders.meetnetportaal.nl>). In Limburg zullen we verder gaan met het NML-project. Opgave kan via: NML@NHGL.NL De startbijeenkomst was 17 maart 2016 j.l. in het Groenhuis te Roermond.

Het themanummer van het Natuurhistorisch Maandblad over de resultaten van het project is los te verkrijgen: <http://www.nhgl.nl/publicatie/tijdschriften#bestelinformatie>. De kosten zijn € 5,-

Literatuur

Verschoor G, Boeren J & Asseldonk E. van 2016. Zes jaar nachtvlindermonitoring in tuinen in Limburg, 2008-2013 Deel 1. Achtergrond en methodiek. Natuurhistorisch Maandblad 105: 37-40.

Verschoor G, Boeren J 2016. Zes jaar nachtvlindermonitoring in tuinen in Limburg, 2008-2013 Deel 2. Resultaten. Natuurhistorisch Maandblad 105: 41-49

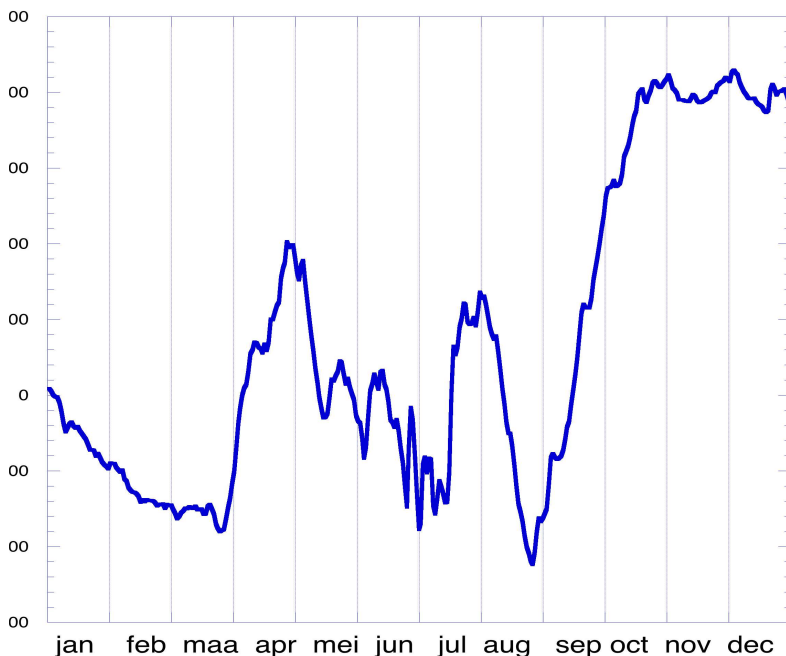
Willem Ellis - Het jaar 2015, hoe het was en hoe het verliep. (Verslag door Hans Groenewoud aan de hand van de dia's van Willem)

Willem vraagt zich af of 2015 een slecht, normaal of goed vlinderjaar was. 2015 leverde een record aantal waarnemingen op: 309.900. Ter vergelijking: het aantal waarnemingen in 2014 was 267.900. De trend van het aantal waargenomen soorten per dag wordt bekeken door het dagelijks gemiddeld aantal soorten per waarneming te vergelijken met datzelfde getal over de laatste 30 jaar.

Een dalende lijn betekent dat er elke dag minder soorten per waarneming worden gezien dan op de vergelijkbare kalenderdag in de laatste 30 jaar. Bij een stijgende lijn zijn de aantallen boven normaal. Bovenstaande grafiek laat duidelijk zien dat het van dag 1 tot begin september erg slecht was. Pas daarna, dus eigenlijk vanaf de herfst, is het redelijk. De volgende grafiek laat zien dat het toch wel meevalt indien we ons beperken tot de zeldzame soorten (de ‘soorten van kwaliteit’ indien we zeldzaamheid als synoniem voor kwaliteit beschouwen).

het macro-jaar 2015: kwaliteit

Dan zien we toch verschillende bovengemiddelde periodes: midden maart tot midden april, midden juli tot midden augustus en vooral in de late herfst.

Het is op basis van prestatie (dit is in feite de talrijkheid, maar dan wel omgerekend naar een schaal die van soort tot soort vergelijkbaar is) mogelijk om te bekijken welke soorten het in 2015 het slechtst deden en welke het best.

Een paar soorten zijn in detail bekeken (fig. 16-20). Telkens de dagelijkse talrijkheid in 2015, en ter vergelijking het gemiddelde daarvan in de laatste 30 jaar (1986-2015). Een tweede grafiekje maakt het verloop op van de balans.

De soorten die het in 2015 het slechtst deden

prestatie	wetenschappelijke naam	nederlandse naam
-2.298	<i>Mesapamea secalis</i>	halmrupsvlinder
-2.214	<i>Pterostoma palpina</i>	snuitvlinder
-2.169	<i>Xanthorhoe montanata</i>	geogode bandspanner
-2.088	<i>Odonestis pruni</i>	kersenspinner
-1.983	<i>Eulithis mellinata</i>	bessentakvlinder
-1.980	<i>Eupithecia tantillaria</i>	fijnsparwegspanner
-1.977	<i>Deltote bankiana</i>	zilverstreep
-1.958	<i>Xanthorhoe spadicearia</i>	bruine vierbandspanner
-1.952	<i>Anarta trifolii</i>	spurrie-uil
-1.909	<i>Hadena bicruris</i>	gewone silene-uil
-1.892	<i>Acronicta tridens</i>	drietand
-1.868	<i>Abraxas grossulariata</i>	bonte bessenvlinder
-1.840	<i>Eupithecia dodoneata</i>	eikendwegspanner
-1.809	<i>Eupithecia assimilata</i>	hopdwegspanner
-1.805	<i>Eupithecia subfuscata</i>	grijze dwergspanner
-1.764	<i>Peribatodes secundaria</i>	geveerde spikkelspanner
-1.727	<i>Scopula emutaria</i>	witroze stipspanner

Xanthorhoe spadicearia (Denis & Schiffermüller), bruine vierbandspanner. Jaarlijng volgt gemiddelde op veel lager niveau: zwakke populatie; vertoont ook deuken: perioden van slecht weer (fig. 16).

Thaumetopoea processionea (Linnaeus), eikenprocessierups. Begon later, eindigde eerder, met tussenin een uitschieter naar boven, gevolgd door een dipje. Balans negatief (fig. 17).

Atolmis rubricollis (Linnaeus), zwart beertje, Zo'n enorme piek kan alleen maar duiden op een ongewoon grote populatie. Toch begon de soort verlaat, had ook een dip, wat duidt op tijdelijk ongunstig weer (fig. 18).

Autographa gamma (Linnaeus), het gamma-uiltje mag toch niet ontbreken. Andere trekvlinders deden het uitstekend, maar het verloop van gamma was opnieuw dramatisch (fig. 19).

Agrochola macilenta (Hübner), geelbruine herfstuil. Afgezien van twee dipjes in eind oktober en eind november, een uitstekend jaar, met een positieve balans (fig. 20).

De soorten die het in 2015 het best deden (veel trekvlinders)

prestatie	wetenschappelijke naam	nederlandse naam
1.997	<i>Helicoverpa armigera</i>	katoendaguil
2.000	<i>Trichoplusia ni</i>	ni-uil
2.113	<i>Noctua fimbriata</i>	breedbandhuismoeder
2.136	<i>Drymonia querna</i>	witlijntandvlinder
2.161	<i>Hypena rostralis</i>	hopsnuituil
2.264	<i>Panthea coenobita</i>	schijn-nonvlinder
2.355	<i>Conistra erythrocephala</i>	roodkopwinteruil
2.431	<i>Idaea subsericeata</i>	satijnstipspanner
2.467	<i>Idaea rusticata</i>	schaduwstipspanner
2.513	<i>Cryphia algae</i>	donkergroene korstmosuil
2.737	<i>Stegania trimaculata</i>	drievlekspanner
2.823	<i>Caradrina kadenii</i>	kadeni-stofuil
2.830	<i>Chloroclysta siterata</i>	papegaaitje
2.845	<i>Mormo maura</i>	zwart weeskind
3.080	<i>Idaea inquinata</i>	roestige stipspanner
3.127	<i>Atolmis rubricollis</i>	zwart beertje
3.196	<i>Agrochola macilenta</i>	geelbruine herfstuil

Conclusie: Afgezien van een paar uitschieters liggen de daggemiddelden voor 2015 onder het 30-jaar gemiddelde: het was géén goed jaar

Wat de langere termijn betreft voor alle macro's moet de conclusie zijn dat er verscheidene jaren zijn geweest die slechter waren dan 2015 maar dat de trendlijn laat zien dat 2015 past in het beeld van een krimpende fauna. Positieve uitzondering vormen dit jaar de trekvlinders. Het lijkt er een beetje op dat de dalende trend bij de trekvlinders over het algemeen aan het omkeren is. Dit ondanks het slechte jaar voor *Autographa gamma*.

Bosrankafhankelijke macronachtvlinders in Limburg

Sandra Lamberts en Guido Verschoor

Bij de vaststelling van de Rode lijst nachtvinders (Ellis et al. 2013) bleek dat bosrankafhankelijke nachtvinders niet meer zo zeldzaam zijn als voorheen werd aangenomen. In het Natuurhistorisch maandblad van maart 2016 verscheen een artikel dat meer inzicht geeft in het voorkomen en de zeldzaamheid van deze vlinders in Limburg gedurende het Nachtvlindermonitoring project Limburg (NML) in de periode van 2008-2013 (Lamberts & Verschoor 2016). De bosrankafhankelijke macronachtvlinders zijn de soorten waarvan de rupsen in belangrijke mate op bosrank (*Clematis vitalba*) leven. Een buitenbeentje dat niet tijdens het NML-project werd gevonden maar niet mag ontbreken is *Thyris fenestrella* (Scopoli), bosrankvlinder. De waardplant, bosrank, komt voor op voedselrijke kalkhoudende grond, beekbegeleidende bossen, hellingbossen, kapvlakten en graften en in percelen met hakhout- of middenbosbeheer. Deze is algemeen in Zuid-Limburg, het oostelijk rivierengebied en neemt in stedelijk gebied, kalkrijke duinen en overige rivierengebied toe, maar ook in siertuinen waar tevens gecultiveerde bosrank te vinden is. Tijdens de NML monitoring is op gezette tijden gemonitord en werd, met 40 meetpunten, op 38 locaties minimaal één bosrankafhankelijke vlinder waargenomen. Deze waarnemingen werden samengevoegd met de NDFF database en ontdebeld. Ook is via de websites waarneming.nl en vlindernet.nl gekeken naar de verspreiding van de bosrank en de bosrankafhankelijke vlinders in de rest van Nederland. Vervolgens zijn grafieken, overzichtskaarten en vliegtijd diagrammen gemaakt. Hiermee kan een begin worden gemaakt met de beantwoording van vragen zoals of er sprake is van een (duidelijke) toe- of afname, of er goede of slechte jaren zijn, of er een trend is te bepalen, wat de relatie is met (gecultiveerde) bosrank en of er eventuele verschillen zijn in vliegtijd.

Korte samenvatting per soort :

Hemistola chrysoprasaria (Esper), tere zomervlinder (fig. 9). Vliegt in kleine aantallen, vooral verspreid in Zuid-Limburg, maar ook in Noord- en Midden-Limburg, in 2011 een hoog aantal waarnemingen, met name in Noord- en Midden-Limburg. Er is een toenemend aantal waarnemingen buiten Limburg.

Horisme tersata (Denis & Schiffermüller)/*H. radicularia* (la Harpe), egale-/tweeling-bosrankspanner (fig. 10). Dit is de meest algemene vlinder van het NML-project maar omdat *H. radicularia* echter pas in 2014 is vastgesteld, is de soort als dubbelsoort geteld. In 2009 is deze dubbelsoort in Midden-Limburg gevonden en in 2013 in Noord-Limburg. Het aantal waarnemingen nam toe, echter niet binnen dit NML- project.

Horisme vitalbata (Denis & Schiffermüller), bruine bosrankspanner (fig. 11). Er zijn relatief hoge aantallen met 2010 als topjaar, 60% hiervan zijn NML-waarnemingen. Waarnemingen zijn vooral gedaan in de omgeving van Schin op Geul. De hoofdverspreiding is het oostelijk deel van Zuid-Limburg maar landelijk gaat de soort achteruit.

Melanthia procellata (Denis & Schiffermüller), witvlekbosrankspanner (fig. 12). Is de meest waargenomen vlinder in het eerste jaar van het NML-project. 2009 en 2010 vertoonden een sterke daling in de aantallen. De soort kwam enkel in 2008 buiten Zuid-Limburg voor, ¼ tot ¾ van de waarnemingen werden gedaan buiten Limburg. De verspreiding in Nederland is vooral in het rivierengebied.

Scopula nigropunctata (Hufnagel), zwartstipspanner (fig. 13). Deze is het minst gebonden aan bosrank, in Midden-Limburg zijn er vooral waarnemingen zonder bosrank (*Clematis vitalba*), maar zes NML/ NML-los waarnemingen werden gedaan in de periode 2010 – 2012. In 2013 zijn meer dan 50% waarnemingen buiten Limburg gedaan. In 2010 en 2013 waren er waarnemingen in september.

Thyris fenestrella (Scopoli), bosrankvlinder (fig. 14). Er zijn geen NML-project waarnemingen bekend uit 2008, enkel achttien losse waarnemingen uit de omgeving van Maastricht, het Geuldal en Simpelveld, het is dus een echte Zuid-Limburgse soort. Deze warmte-minnende soort komt niet op licht.

Eupithecia haworthiata (Doubleday), bosrankdwergspanner (fig. 15). Een stijgend aantal waarnemingen, ook buiten Limburg. De hoofdverspreiding is Zuid-Limburg maar in 2008 niet in Limburg waargenomen, terwijl in 2011 en 2013 meer dan de helft van de waarnemingen buiten Limburg waren en de soort in 2012 niet buiten Limburg is waargenomen.

Conclusies:

- Zes jaar monitoren is te kort voor een trendbepaling.
- De toename van het aantal waarnemingen is deels afhankelijk van het aantal waarnemers.
- Het hoofdverspreidingsgebied breidt zich voor bijna alle soorten uit.
- Het voorkomen van vlinders hangt samen met aanwezigheid bosrank.
- Ook gecultiveerde bosrank wordt gebruikt als waardplant
- Indien een soort minder afhankelijk is van bosrank komt deze meer verspreid voor.
- Het 'zwaartepunt' van de verspreiding is nog altijd Limburg.
- *Thyris fenestrella* is een typisch Limburgse vlinder.

De auteurs danken de waarnemers Arnold Wijker, Linda Wortel, Karine Letourneur en Martine Lemmens. Een los exemplaar van het Natuurhistorisch maandblad 105(3) is te verkrijgen via: <http://www.nhgl.nl/publicatie/tijdschriften#bestelinformatie> voor de prijs van € 5,- (exclusief verzendkosten). Informatie kan worden ingewonnen bij Sandra Lamberts, e-mail: aam.lamberts@gmail.com.

Literatuur

Ellis WN, Groenendijk D, Groenendijk MM, Huigens ME, Jansen MGM, Meulen J van der, Niekerken EJ van & Vos, R. de 2013. Nachtvinders belicht. Dynamisch, belangrijk, bedreigd. De Vlinderstichting, Wageningen en Werkgroep Vlinderfaunistiek, Leiden.

Lamberts S & Verschoor G 2016. Bosrankafhankelijke macronachtvlinders in Limburg. Natuurhistorisch Maanblad 105: 57-65

Nieuws uit het noorden

Klaas Kaag

Sinds vorig winter ben ik naast Den Helder, ook actief in de Schoorlse duinen. Mijn oude achtertuin, waar weinig waarnemingen vandaan komen. En ook leuk, want je ziet weer eens wat nieuws: 82 soorten om precies te zijn. Ik zal ze niet allemaal langs lopen, maar twee zijn interessant. De eerste is *Xylena vetusta* (Hübner), de houtkleurige vlinder, die 9.iii.2015 op smear zat. Dit is een behoorlijk zeldzame soort. Ongeveer twee uur eerder werd er ook een op smear gezien in het Noord-Hollands duinreservaat, zo'n drie km zuidelijker. Daarna niet meer, maar daar is misschien een reden voor. Is dit nu toeval, is zit er in de regio een populatie? In 2013 werd er nog twee km zuidelijker ook een waargenomen en afgelopen najaar nog een stuk zuidelijker, bij Bakkum, weer een. Als de soort hier een populatie heeft, is die niet groot, of het zijn heel verleggen vlinders.

Vanaf mei ben ik ook met de lamp in de weer gegaan. Meteen de eerste keer op 10 mei was het raak langs het Groote Ganzenveld: vier exemplaren van *Dyscia fagaria* (Thunberg), de gevlekte heispanner. Dit is een vrij zeldzame soort van binnenlandse heiden en dit is de eerste waarneming aan de kust. Het grappige is dat op Vlindernet bij Habitat staat: “.met een voorkeur voor korte grasvegetaties en afgebrande terreinen”. Na de grote branden in 2009 en 2010 wordt het terrein begraaasd en is de vegetatie kort en zeer open. Je vraagt je af hoe ze het zo snel gevonden hebben, maar misschien waren ze er al. In Den Helder was het ook niet stil overigens. Ook hier bijna 30 nieuwe soorten, grotendeels ook nieuw voor mij. Het meeste micro's, maar ook een aantal macro's. Misschien niet eerder opgemerkt, nieuwe vanglocaties geven ook nieuwe soorten, maar er was ook beweging gezien de waarneming van een aantal trekkers in vooral augustus. Zo zat 's morgens op 6.viii.2015 *Heliothis peltigera* (Denis & Schiffermüller), de vlekdaguil op de deurpost. Geen exemplaar dat er uitzag of hij ver gevlogen had trouwens. Op 2.viii.2015 werd door Bernard Lucas ook *Helicoverpa armigera* (Hübner), de katoendaguil gefotografeerd en samen met Mario Renden ving ik op 22.viii.2015 *Chrysodeixis chalcites* (Esper), de turkse uil.

Tot slot wat waarnemingen van Schiermonnikoog. In het voorjaar van 1987 deed ik daar veldonderzoek en verbleef ik regelmatig in het veldlaboratorium van de VU in het Groene Glop. Daarvan heb ik nog wat waarnemingen van nachtvlinders die nooit verwerkt zijn. Daaronder twee die nog niet bekend waren van Schiermonnikoog: *Orthosia gothica* (Linnaeus), de nunvlinder en *Achlya flavicornis* (Linnaeus), de lenteorvlinder. De laatste is ook mijn enige waarneming, want in Den Helder komt hij niet voor. Omdat er zo weinig bekend is van Schiermonnikoog, heb ik begin november nog wat gesmeerd toen ik daar was voor een weekend. Het weer was helaas bagger, dus dat leverde alleen een paar exemplaren van *Conistra vaccinii* (Linnaeus) bosbesuil op. In de regen vloog ook een spanner rond. Dat bleek te gaan om *Epirrita autumnata* (Borkhausen), de novemberspanner, die ook nog niet bekend was van het eiland.

BIJEENKOMST VAN DE SECTIE SNELLEN

De volgende bijeenkomst van de sectie wordt gehouden op
Zaterdag 5 november 2016

Om 11.00 uur in Natuurcentrum "De Schaapskooi" Overboeicop 15, 4145 NN
Schoonrewoerd. Tel: 0345-641201 website: www.natuurcentrum.nl

AGENDA

10.30 uur	Zaal open.
11.00 uur	Opening
	Verslag vorige vergadering
	Bestuursmededelingen intern en extern
	Stemming ledenvoorstel financiële ondersteuning
11.45 uur	Lezing Langsprietmotten (Adelidae): Rudolf Bryner
12.30 uur	Lunchpauze
13.30 uur	Faunistische mededelingen
16.00 uur	Sluiting

In het natuurcentrum is een bar aanwezig waar u drinken en koeken kunt kopen. Er worden echter geen broodjes aangeboden! U wordt verzocht zelf voor uw lunch zorg te dragen.

Bereikbaarheid met de auto

Vanaf de A27 vanuit Breda: neem afslag Lexmond. Na 200 meter op rotonde rechts naar Hei- en Boeicop. Na 100 meter rechts naar Hei- en Boeicop. Volg deze weg 5200 meter, door het dorp. (Let op de snelheidsbeperking!!). Aan de rechterzijde is "De Schaapskooi".

Vanaf richting Utrecht: neem A2 richting 's-Hertogenbosch. Na verkeersplein Everdingen, 4500 meter, afslag 12 (Leerdam/Everdingen). Bij de tweede kruising rechts af: Hei- en Boeicop-Lexmond. Na 1800 meter aan linkerzijde is "De Schaapskooi".

Vanaf de A2 's-Hertogenbosch: na verkeersplein Deil doorrijden tot afslag Zijderveld/Leerdam. Hierna zie boven.

BIJEENKOMST VAN DE SECTIE TER HAAR

De volgende bijeenkomst van de sectie wordt gehouden op
Zaterdag 2 oktober 2016

Om 11.00 uur in Natuurcentrum "De Schaapskooi" Overboeicop 15, 4145 NN Schoonrewoerd. Tel: 0345-641201 website: www.natuurcentrum.nl

AGENDA

10.30 uur	<i>Zaal open</i>
11.00 uur	Opening
	Verslag vorige vergadering
	Bestuursmededelingen (waaronder twee bestuurswissels en een paar aanpassingen van het reglement), financiën en rondvraag
12.30 uur	<i>Lunchpauze</i>
13.15 uur	Faunistische mededelingen
16.00 uur	Sluiting

Bereikbaarheid met de auto: zie bijeenkomst sectie Snellen.

Bereikbaarheid met het openbaar vervoer

Vanaf richting Utrecht: neem A2 richting 's-Hertogenbosch. Na verkeersplein Everdingen, 4500 meter, afslag 12 (Leerdam/Everdingen). Bij de tweede kruising rechts af: Hei- en Boeicop-Lexmond. Na 1800 meter aan linkerkant is "De Schaapskooi". Vanaf de A2 's-Hertogenbosch: na verkeersplein Deil doorrijden tot afslag Zijderveld/Leerdam. Hierna zie boven. Neem buslijn 85 tussen station Leerdam en Utrecht v.v., stap uit bij de halte op de kruising naar Hei- en Boeicop en bel de Schaapskooi, tel: 0345 641 201. Vertrek Utrecht-Jaarbeursplein: 01 en 31 min. Over het hele uur en vertrek Leerdam-station: 25 en 55 minuten over het hele uur.

Mededeling:

Eddy Vermandel heeft vorige keer al laten weten, na veel wikken en wegen de beslissing te hebben genomen niet meer aanwezig te zijn met zijn entomologische attributen en literatuur.

Het is wel mogelijk om in de dagen rondom een bijeenkomst portovrij spullen toe te zenden. Een ieder kan op internet zien wat er allemaal te koop is en men spaart zo de porto uit. Ieder kan hem bereiken op het vertrouwde adres:

tel: 0114 370 378

e-mail: info@vermandel.com.

Internet: www.vermandel.com